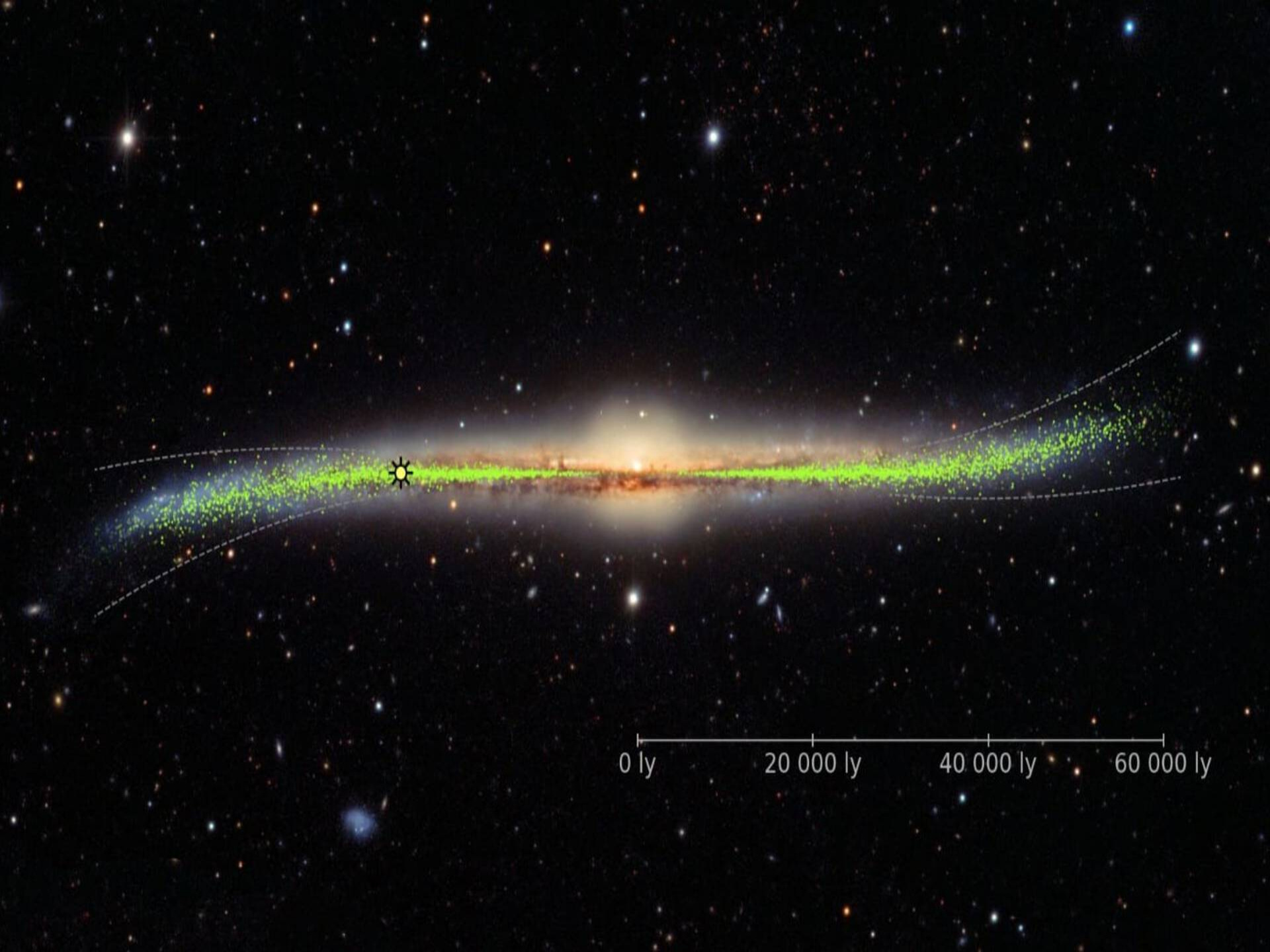

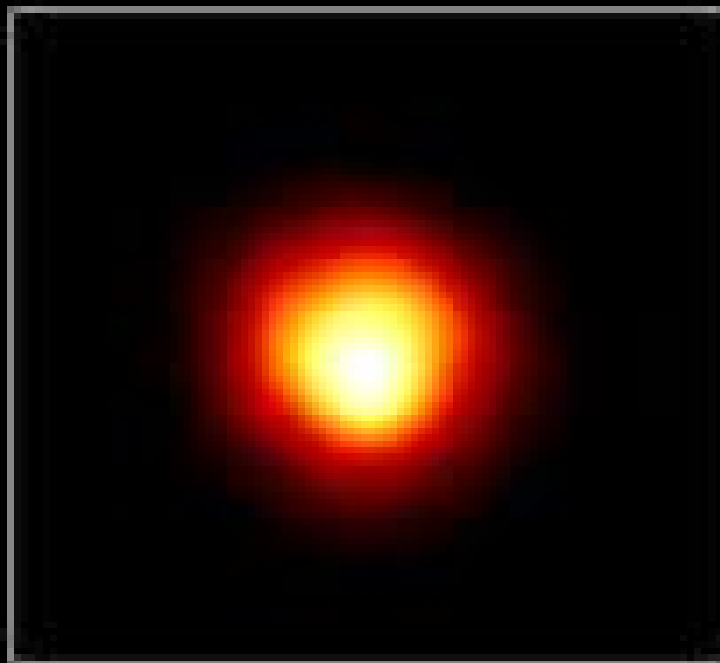
Ring nevel

Betelgeuze 1000xde zon op 430 lj

Size of Star

Size of Earth's Orbit

Size of Jupiter's Orbit

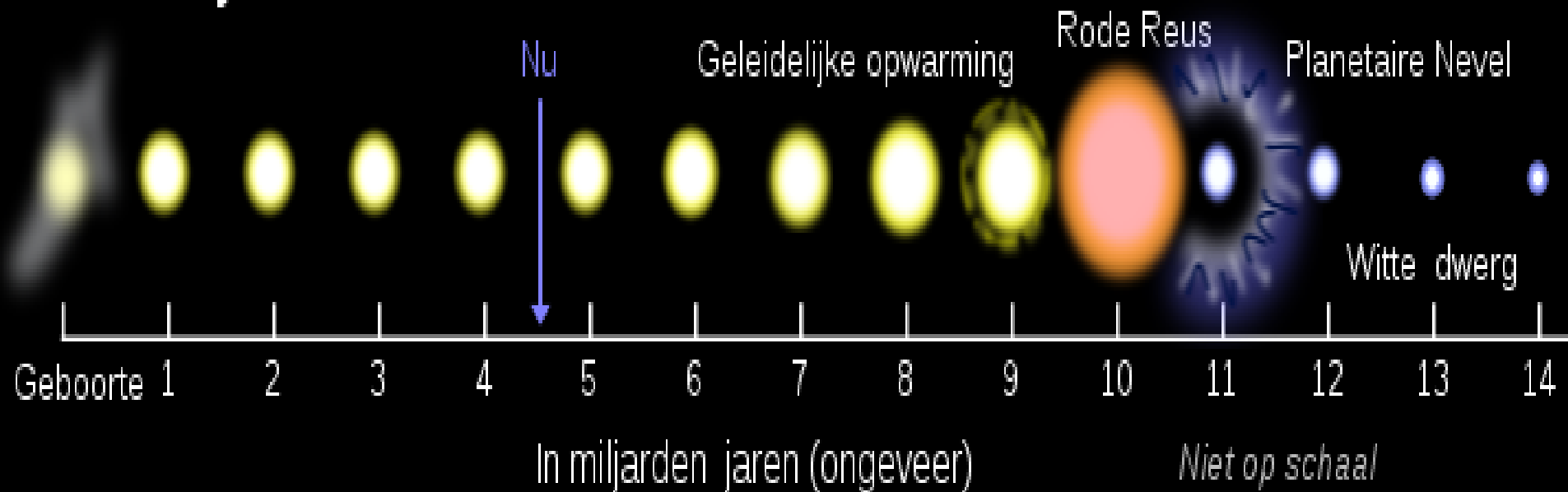

Atmosphere of Betelgeuse

HST - FOC

Levensloop van een ster

Levenscyclus van de Zon

Eskimo nevel

Periodiek Systeem der Elementen

1 IA New Original																	18 VIIIA
1 H Waterstof 1.00794	2 He Helium 4.002602											13 IIIA	14 IVA	15 VA	16 VIA	17 VIIA	18 VIIIA
3 Li Lithium 6.941	4 Be Beryllium 9.012182											5 B Boor 10.811	6 C Koolstof 12.0107	7 N Stikstof 14.00674	8 O Zuurstof 15.9994	9 F Fluor 18.9984032	10 Ne Neon 20.1797
11 Na Natrium 22.989770	12 Mg Magnesium 24.3050	3 IIIB	4 IVB	5 VB	6 VIB	7 VIIB	8 VIII	9 VIII	10 VIII	11 IB	12 IIB	13 Al Aluminium 26.981538	14 Si Silicium 28.0855	15 P Fosfor 30.973761	16 S Zwavel 32.066	17 Cl Chloor 35.453	18 Ar Argon 39.948
19 K Kalium 39.0983	20 Ca Calcium 40.078	21 Sc Scandium 44.955910	22 Ti Titanium 47.867	23 V Vanadium 50.9415	24 Cr Chroom 51.9961	25 Mn Mangaan 54.938049	26 Fe Ijzer 55.8457	27 Co Kobalt 58.933200	28 Ni Nikkel 58.6934	29 Cu Koper 63.546	30 Zn Zink 65.409	31 Ga Gallium 69.723	32 Ge Germanium 72.64	33 As Arsenium 74.92160	34 Se Seleen 78.96	35 Br Broom 79.904	36 Kr Krypton 83.798
37 Rb Rubidium 85.4678	38 Sr Strontium 87.62	39 Y Yttrium 88.90585	40 Zr Zirkonium 91.224	41 Nb Niobium 92.90638	42 Mo Molybdeen 95.94	43 Tc Technetium (98)	44 Ru Ruthenium 101.07	45 Rh Rhodium 102.90550	46 Pd Palladium 106.42	47 Ag Zilver 107.8682	48 Cd Cadmium 112.411	49 In Indium 114.818	50 Sn Tin 118.710	51 Sb Antimonium 121.760	52 Te Telluur 127.60	53 I Jodium 126.90447	54 Xe Xenon 131.293
55 Cs Cesium 132.90545	56 Ba Barium 137.327	57 to 71	72 Hf Hafnium 178.49	73 Ta Tantalum 180.9479	74 W Wolfram 183.84	75 Re Renium 186.207	76 Os Osmium 190.23	77 Ir Iridium 192.217	78 Pt Platina 195.078	79 Au Goud 196.96655	80 Hg Kwik 200.59	81 Tl Thallium 204.3833	82 Pb Lood 207.2	83 Bi Bismut 208.98038	84 Po Polonium (209)	85 At Astatium (210)	86 Rn Radon (222)
87 Fr Francium	88 Ra Radium	89 to 103	104 Rf Rutherfordium	105 Db Dubnium	106 Sg Seaborgium	107 Bh Bohrium	108 Hs Hassium	109 Mt Meitnerium	110 Ds Darmstadtium	111 Rg Roentgenium	112 Uub Ununbium	113 Uut Ununtrium	114 Uuq Ununquadium	115 Uup Ununpentium	116 Uuh Ununhexium	117 Uus Ununseptium	118 Uuo Ununoctium

Alkalimetalen

Aardalkalimetalen

Overgangsmetalen

Lanthaniden

Actiniden

Hoofdgroepmetalen

Niet-metalen

Edelgassen

C Solid

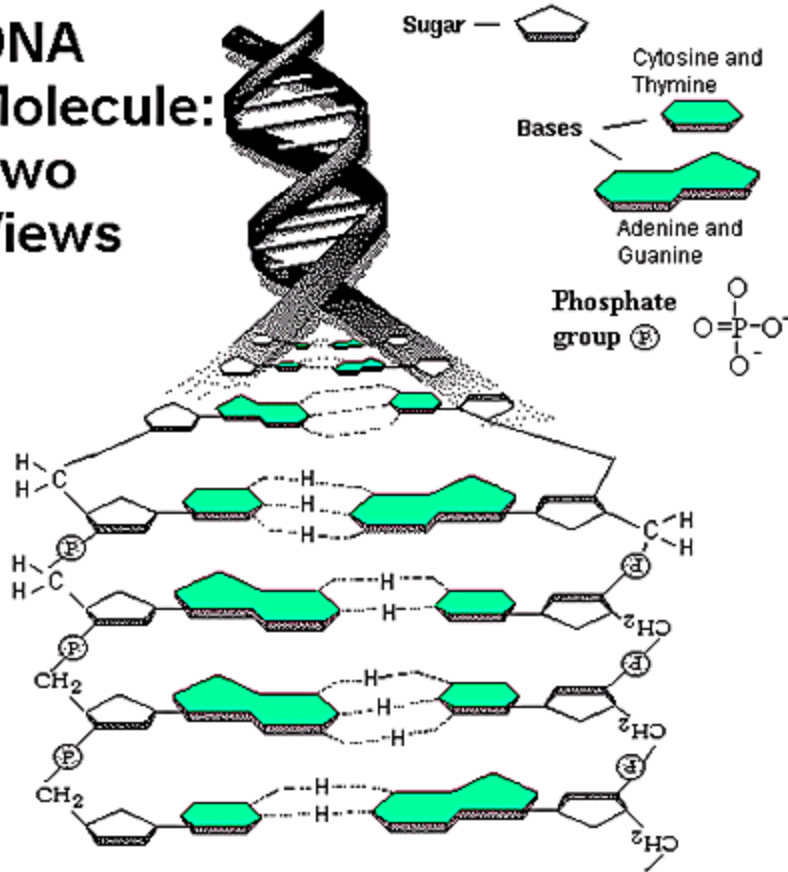
Br Liquid

H Gas

Tc Synthetic

DNA structuur van miljoenen soorten

DNA Molecule:
Two Views

- Extremofielen overleven

_ vergiften

_ meer dan 30% zoutoplossing

_ 113-200 graden celcius

_ 15 celsius onder nul

_ $11 > \text{pH} < 0$

_ 1200 atm.

_ 0% zuurstof

_ 2,5 jaar in de ruimte

_ 20-40 miljoen jaar in rust

Leven is afhankelijk van : vloeibaar water
energie(zon; smokers)
koolstof

Incidenten : meteorieten en kometen

Ons klimaat afhankelijk van :

aardas

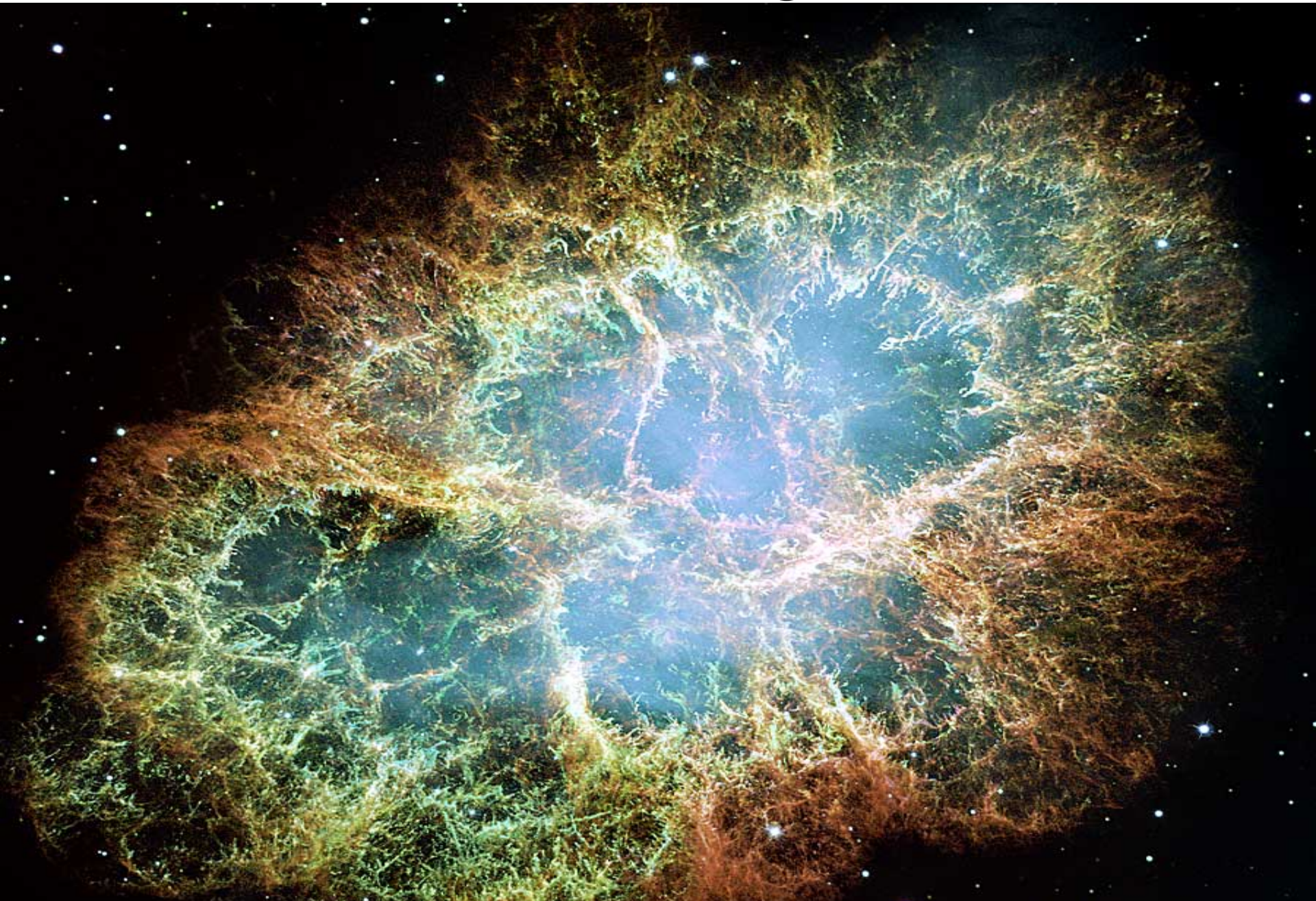
aardbaan

zoncycli (bv. 11 en 400 jaar)

vulkanen (stof en kooldioxide)

magnetische veld

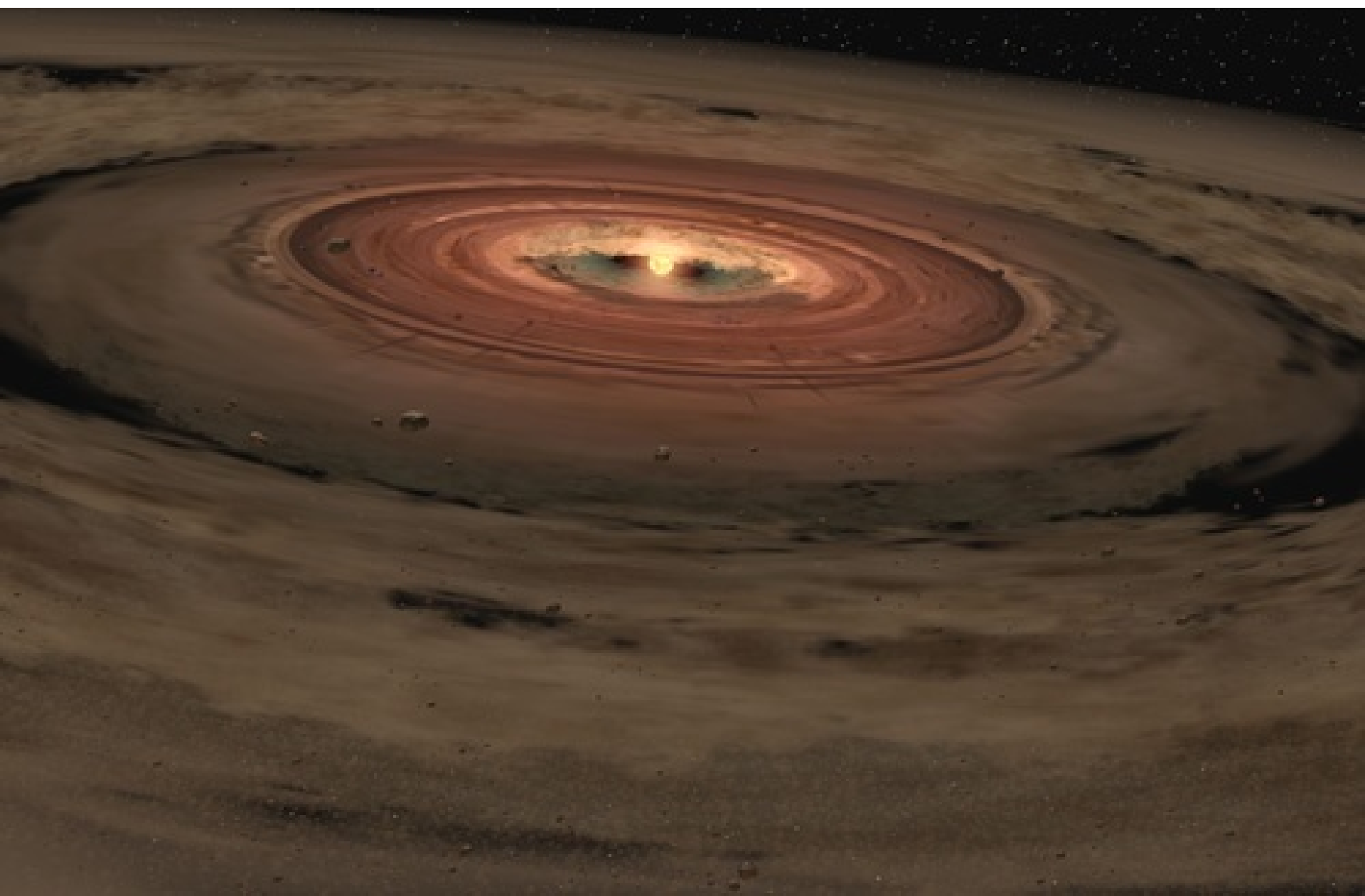
Krabnevel(6000 lj) geboortewolk

Adelaars nevel

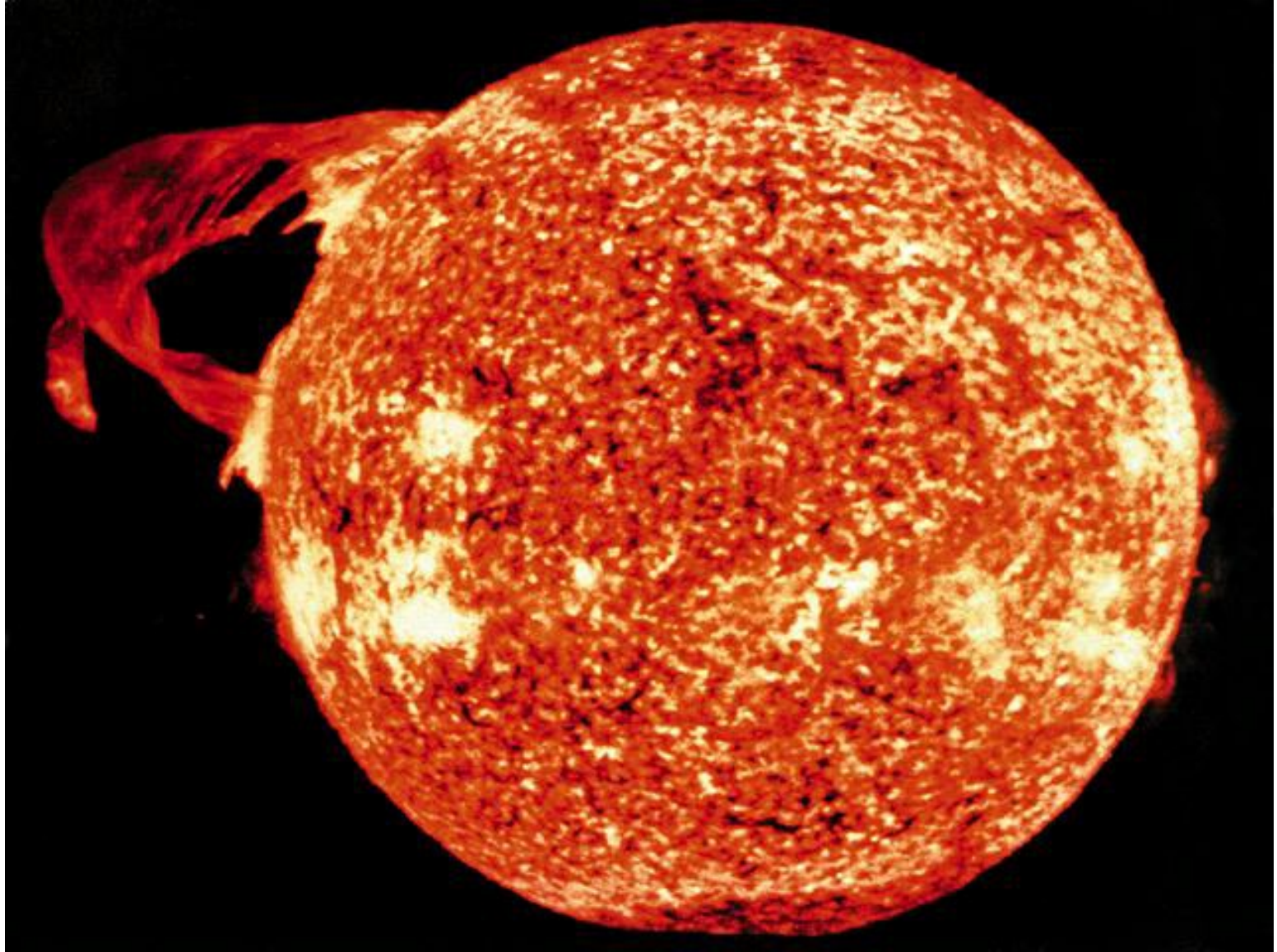
Ontstaan van ons zonnestelsel

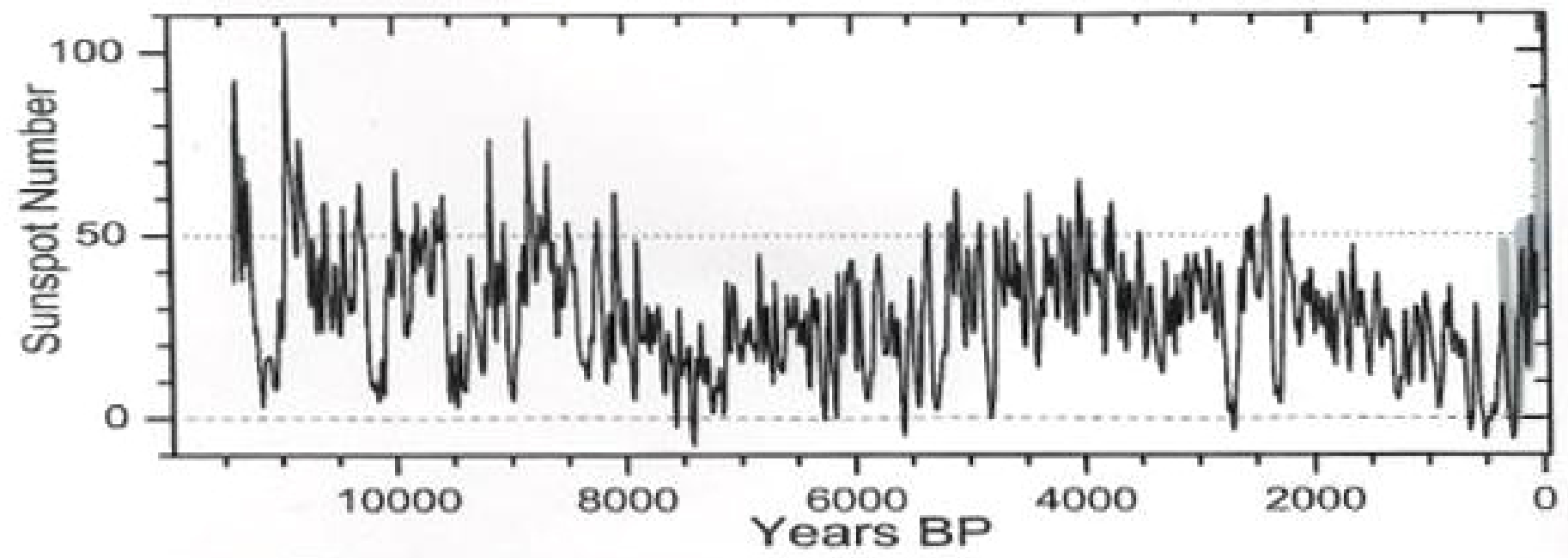
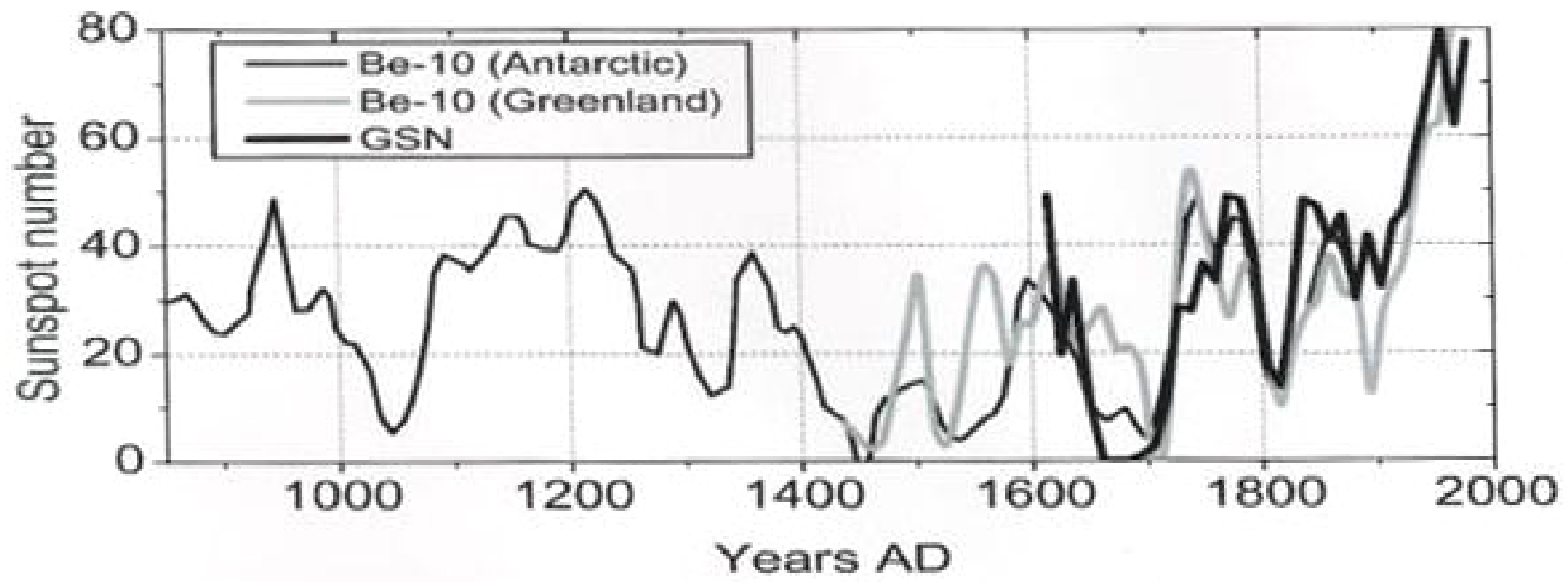

5 MILJARD JAAR OUD

109x diameter vd aarde
rotatie tijd 25 dagen

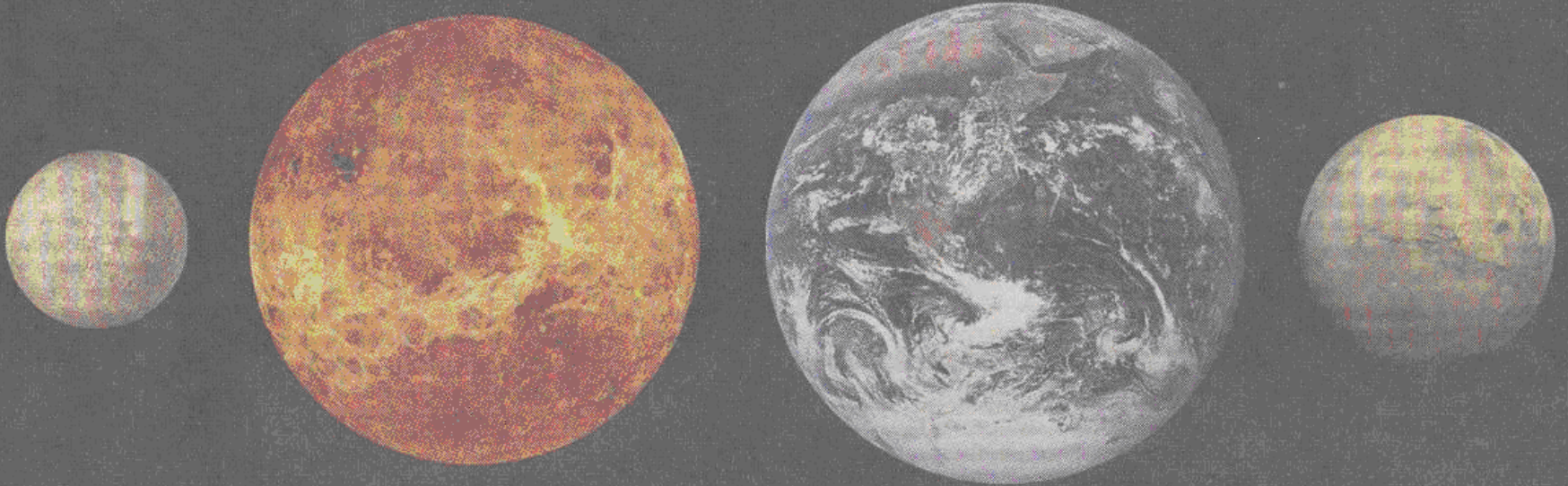

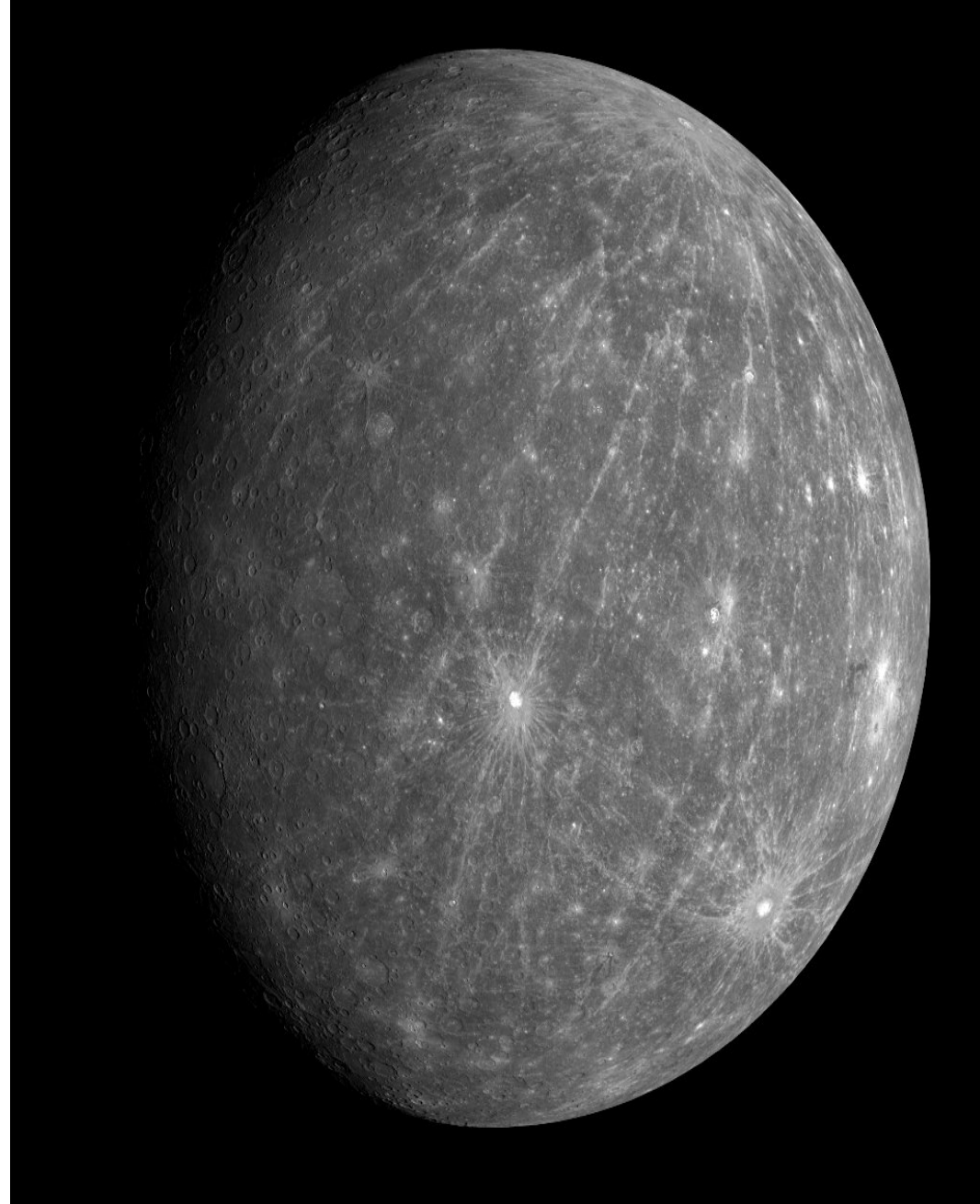
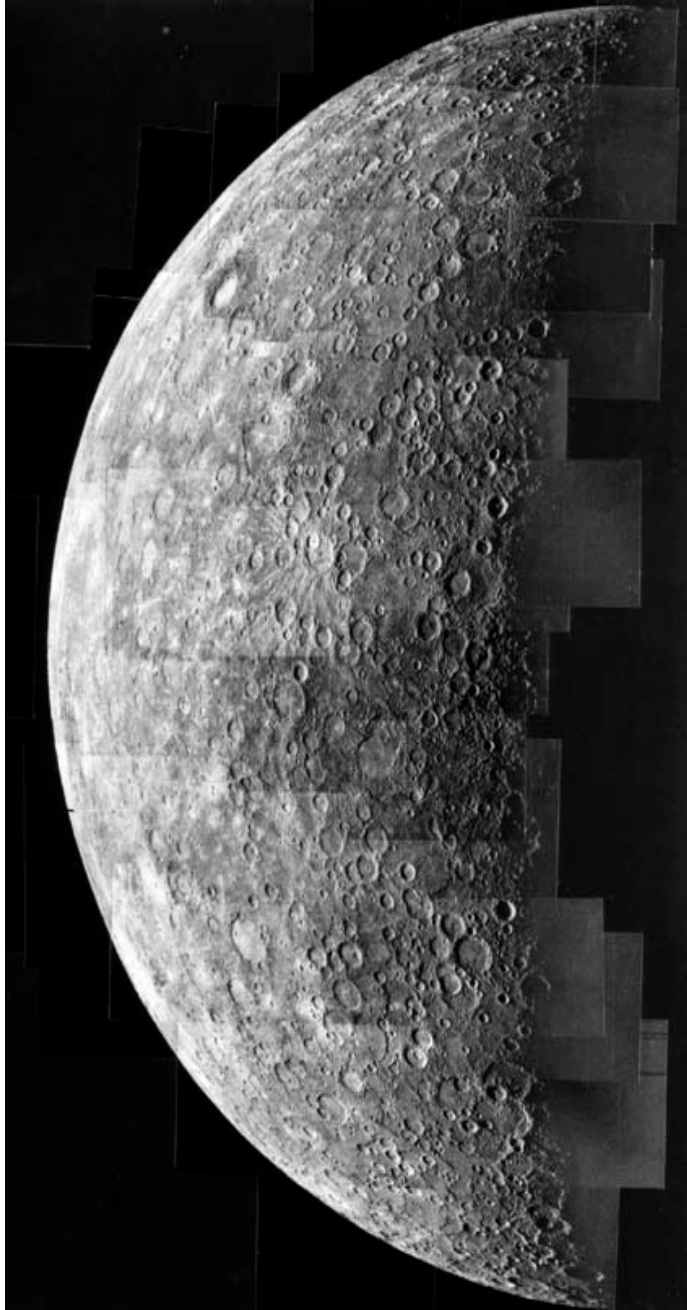
ENKELE GETALLEN

		Zonsafstand	Diameter	Omlooptijd	Rotatietijd
		(Aarde=1)	(Aarde=1)	(In jaren)	(In dagen)
1	ZON	--	109		25
2	MERCURIUS	0.4	0.4	73 dgn	58
3	VENUS	0.7	0.9	224 dgn	234
4	AARDE	1.0	1.0	1.0	1
5	MARS	1.5	0.5	1.9	1
6	PLANETOIDEN	3	--	5	--
7	JUPITER	5.2	11	12	0.4
8	SATURNUS	9.5	9	29	0.5
9	URANUS	19	4	84	0.7
10	NEPTUNUS	30	4	165	0.7
11	PLUTO (kuipergordel)	39	0.2	248	6
12	KOMETEN (oortwolk)	--	--	--	--

Mercurius-Venus-Aarde-Mars

MERCURIUS

VENUS

VENUS

Afst.zon:0,7

Diam.:0,9

Rotatie:243d

Omloop:224d

Temp.:450.c

Druk: 90 atm.

snottieten

Komeet Halley

een vuile sneeuwbal van 6-18 km

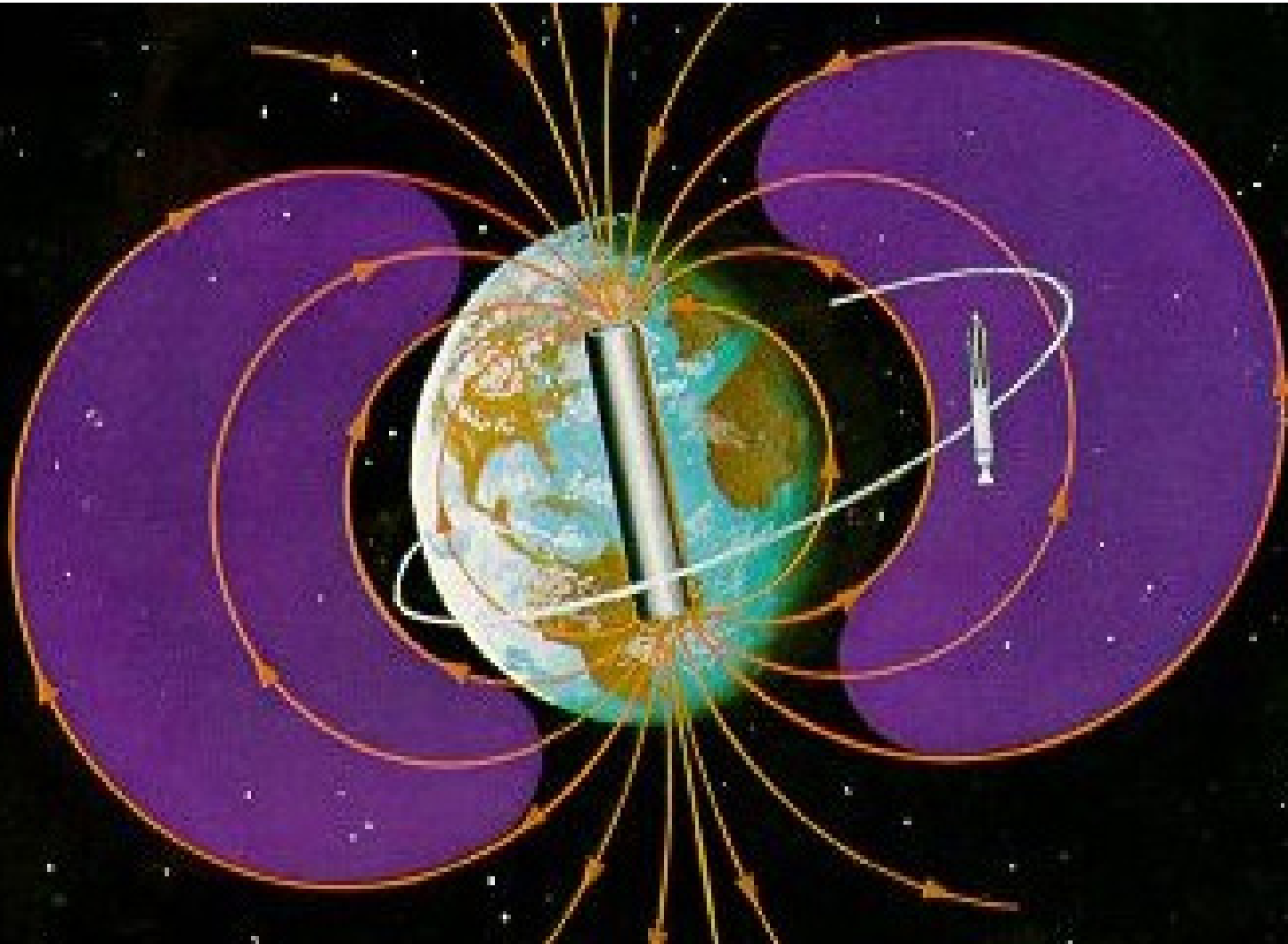
Diepzee smoker

Ontwikkeling aarde

- 4,5 miljard jr • Ontstaan aarde na botsing
- 3,5 • Prokaryoten(bact.+archaea)
- 2,5 • Zuurstof in de atm.;fotosynt.
- 1,5 • Eukaryoten(planten+dieren)
- 0,5 • Cambrium :explosie
meercelligen

Van Allen gordel ontdekt 1958

Zonnewind vervormd het magnetisch veld

Meteorieten en Kometen

BARRINGER KRATER 1,2 KM DOORSNEE 50 DUIZEND JAAR OUD

MARS

Afst.zon :1,5

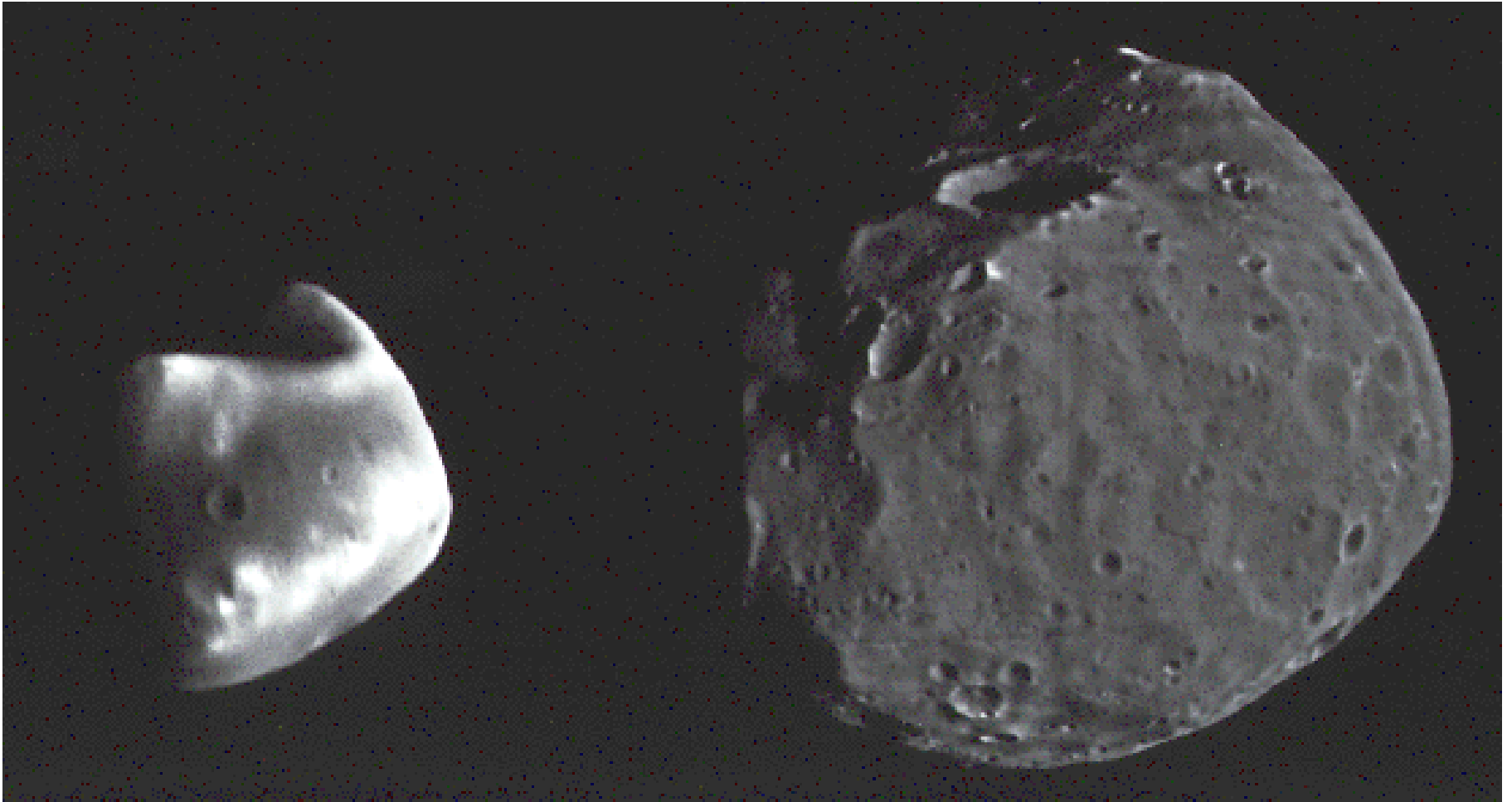
Diam.0,5 aarde

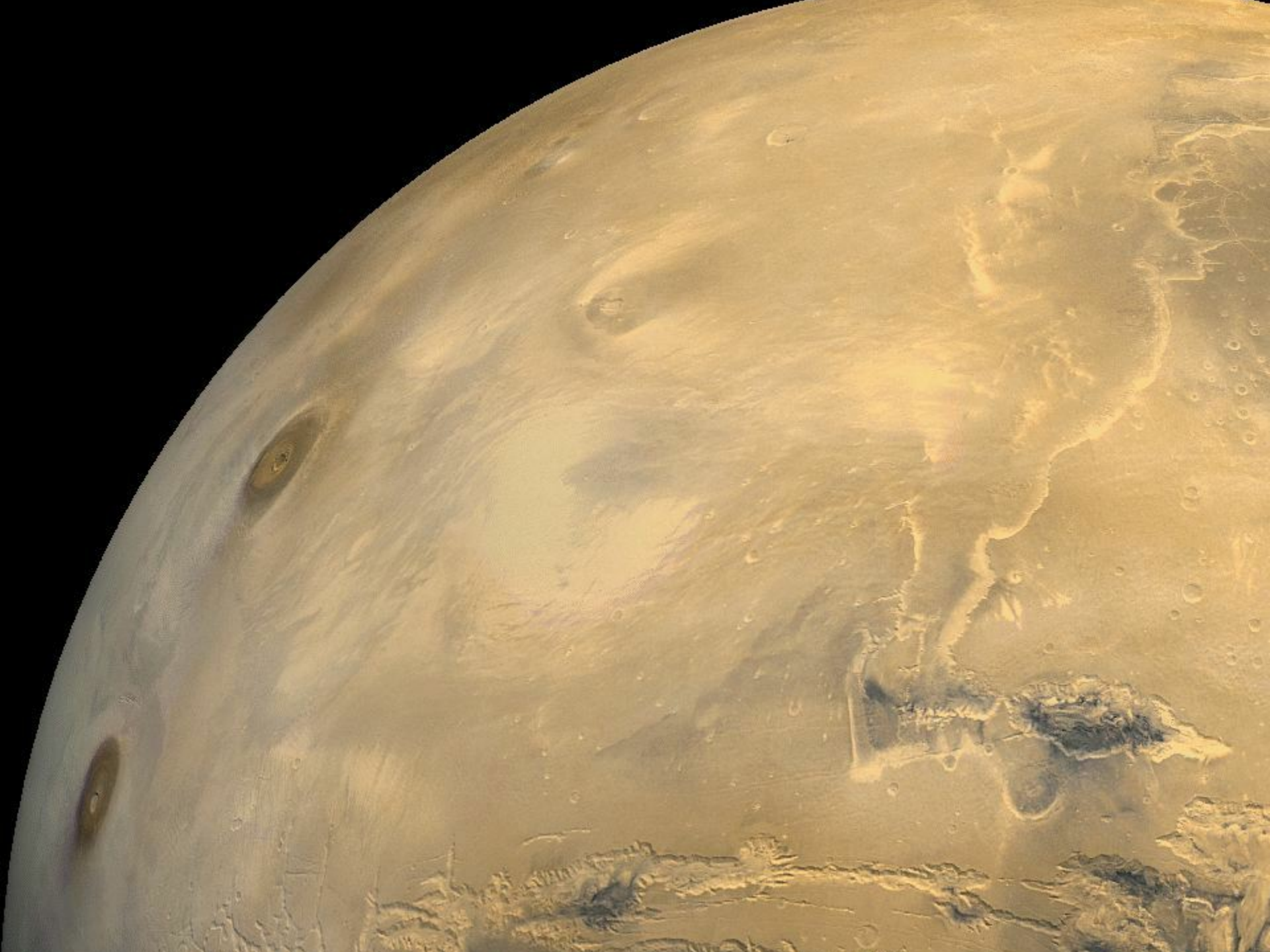
Oml.1,9 jr.

Rotat. 1

Temp.-140/+20

PHOBOS EN DEIMOS

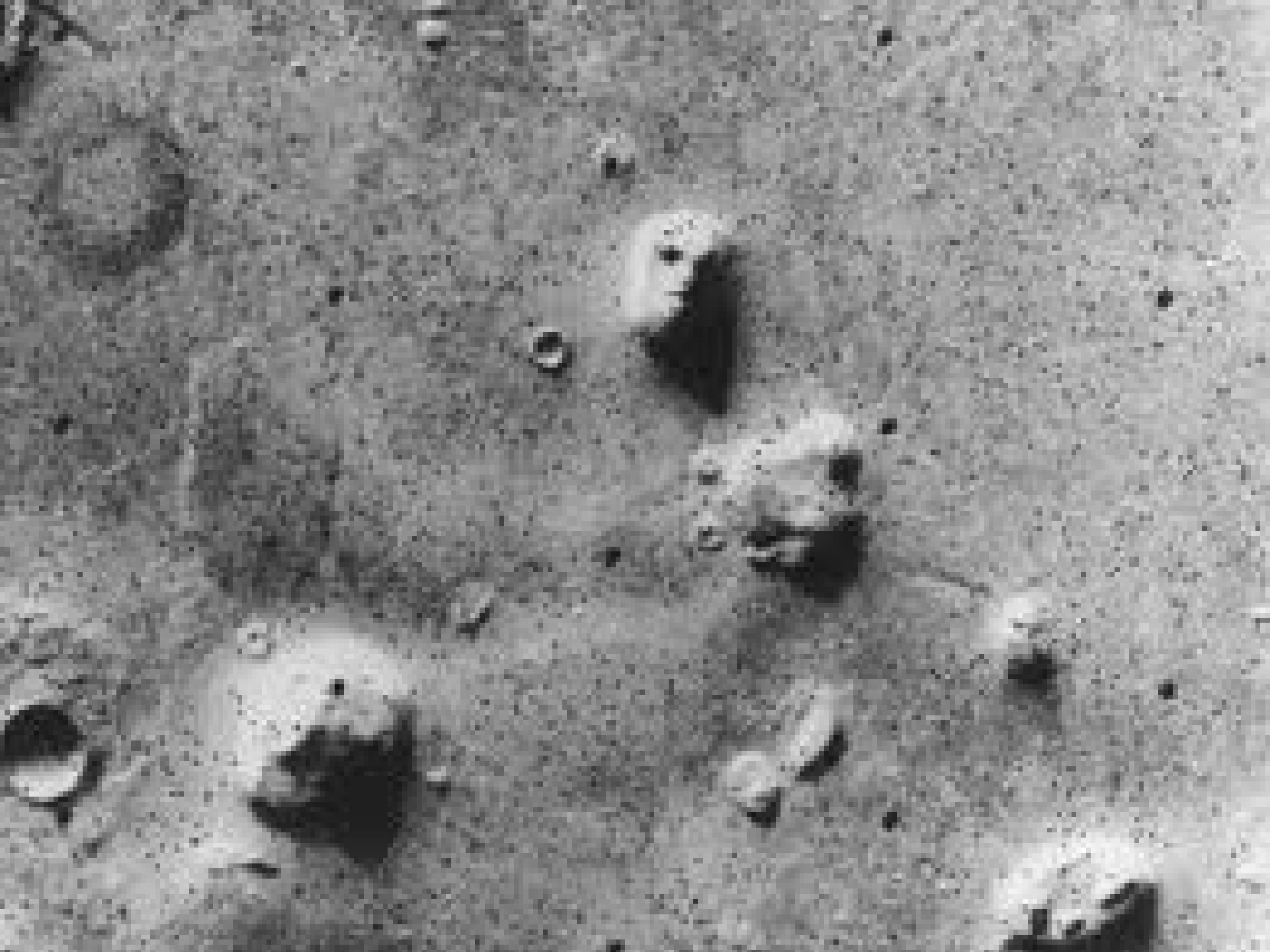

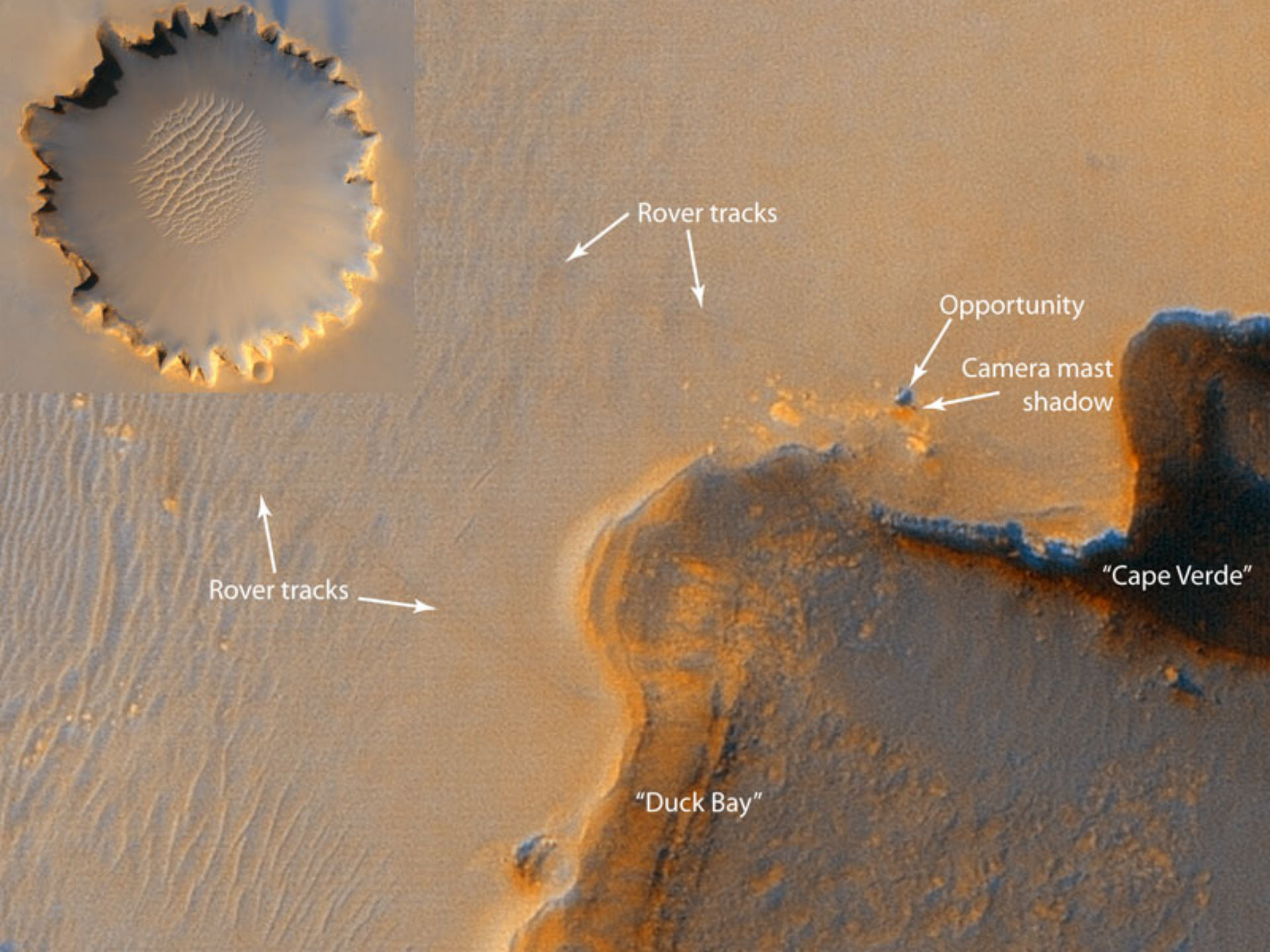

opportunity

Rover tracks

Opportunity

Camera mast shadow

Rover tracks

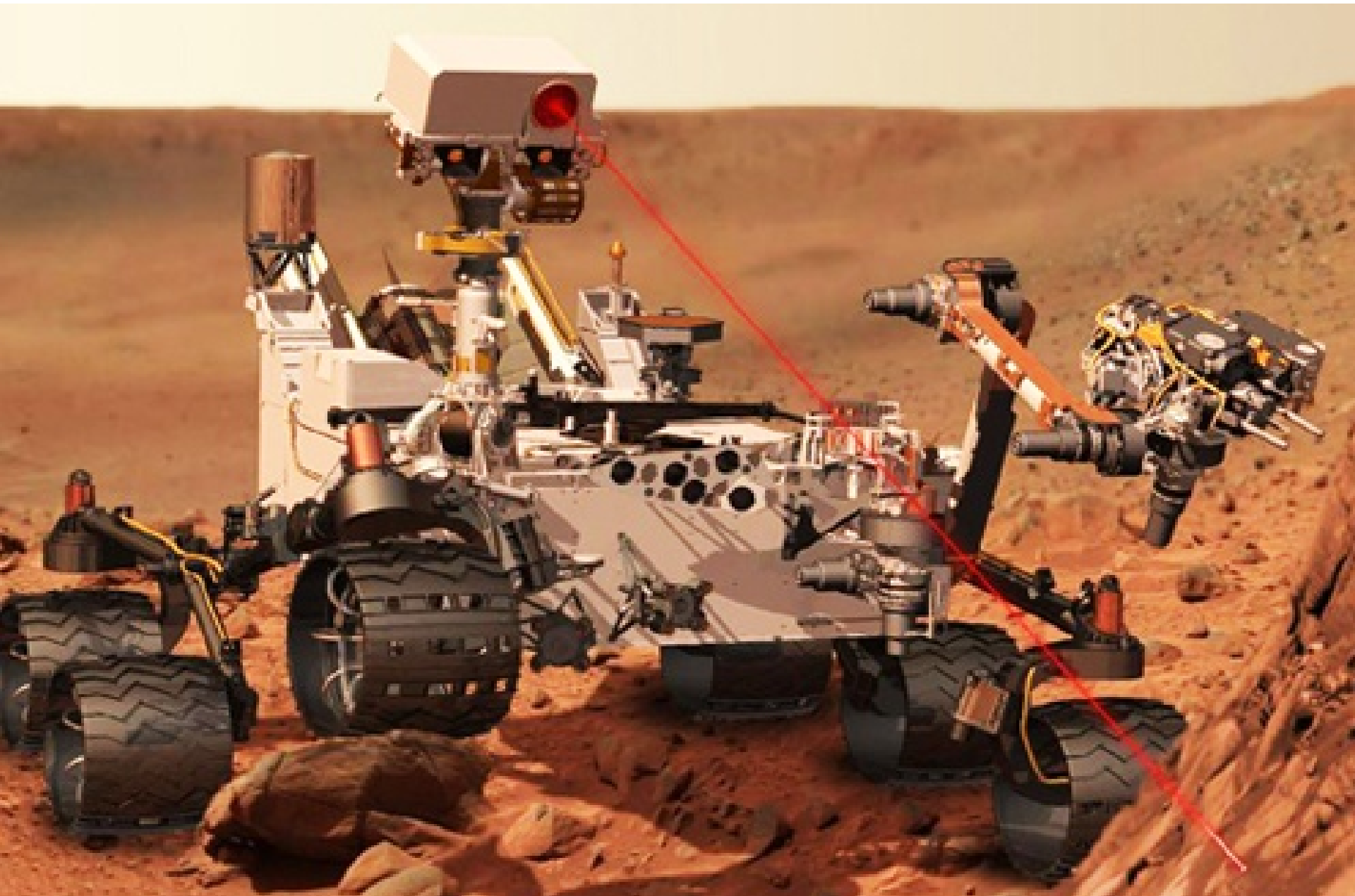
"Cape Verde"

"Duck Bay"

spirit

curiosity

JUPITER

Zonsafst. 5,2

Diam.11x aarde

Omloop 12 jr

Rotatie 0,4

manen o.a.: Io (vulkanen)

Europa (ijs)

Calisto(buitens)

Ganymedes

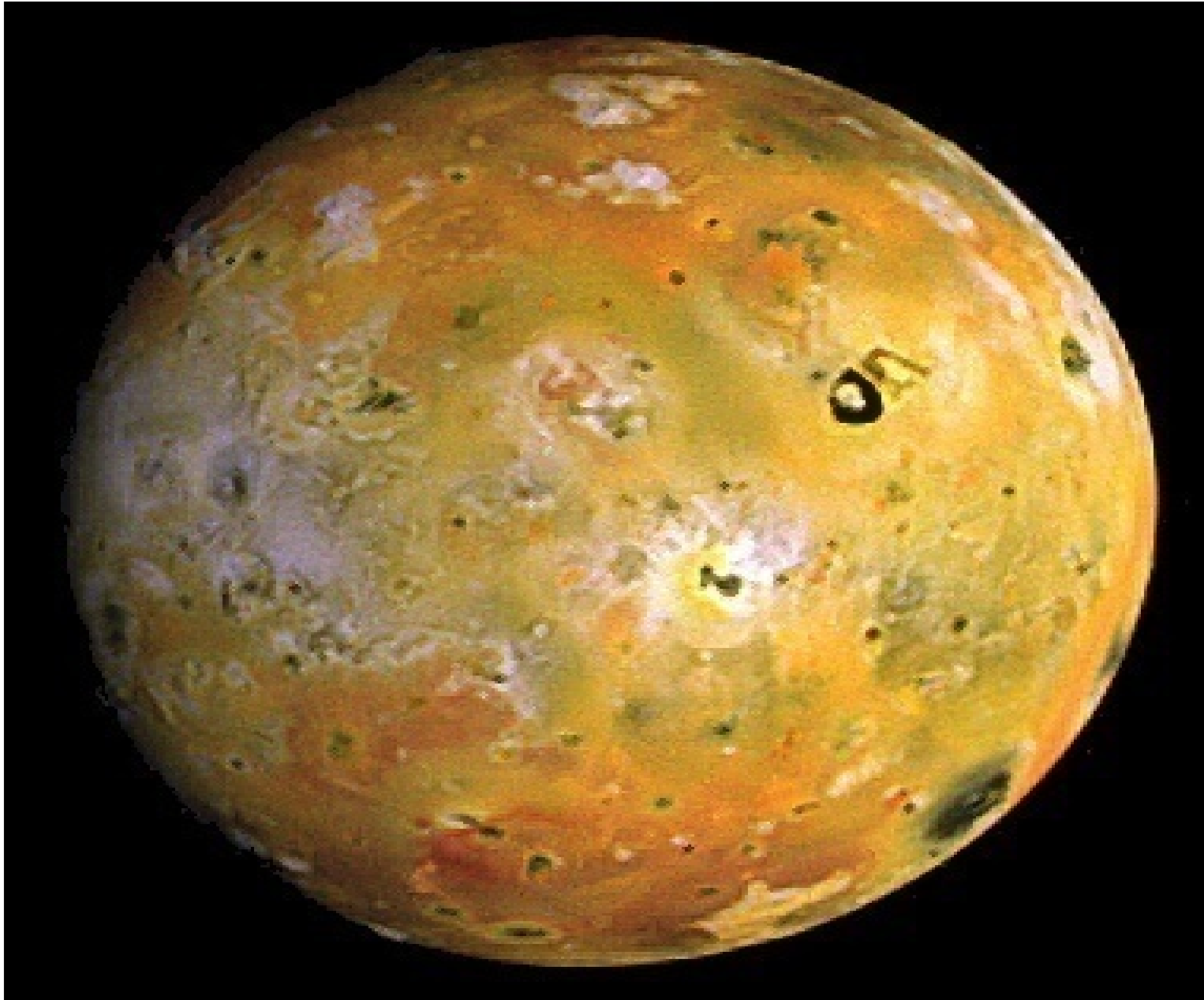
(grootste maan)

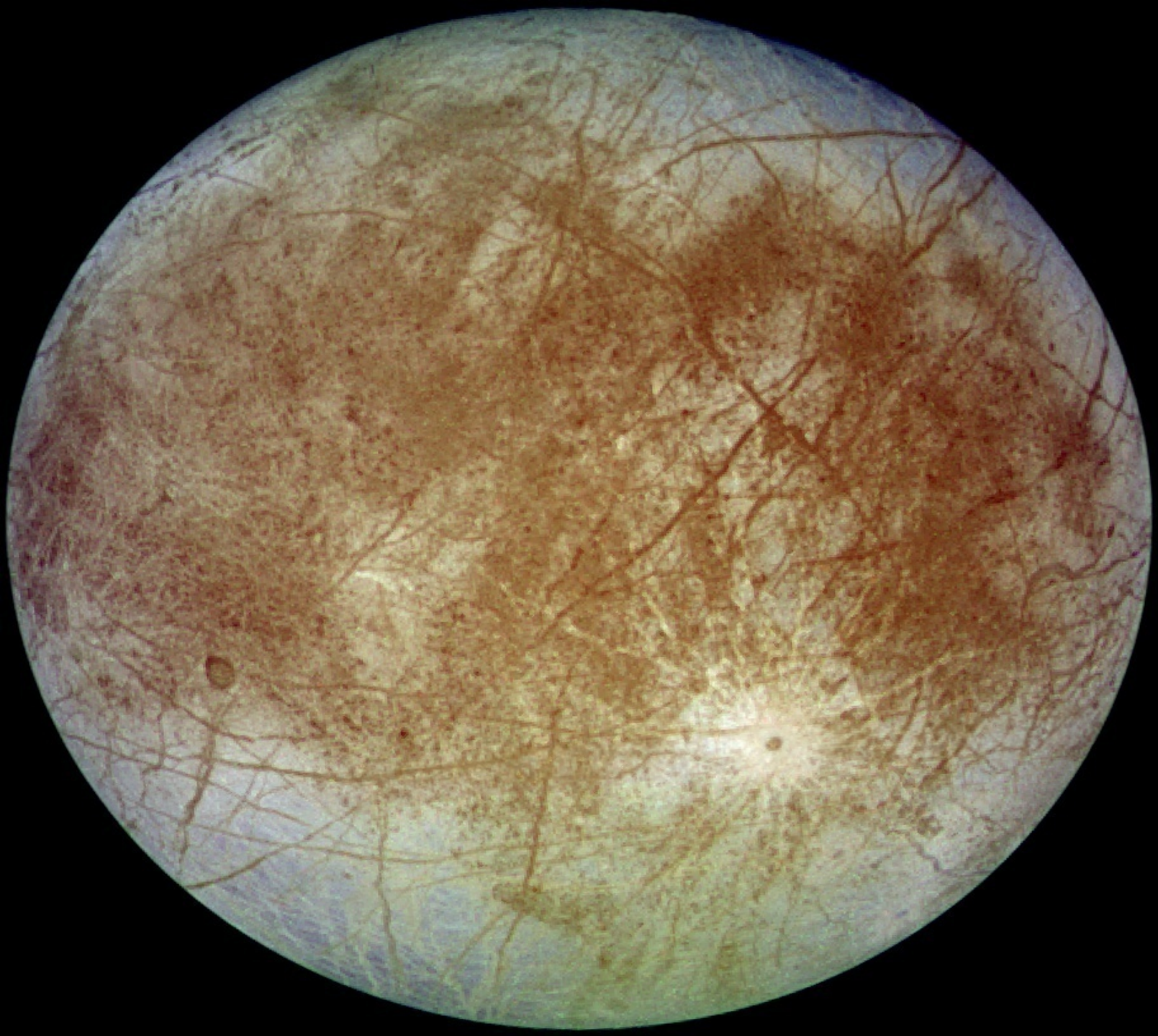

DE RODE
VLEK
3X ONZE
AARDE
300JAAR
STORM

IO met vulkanen

- Diameter 3600km

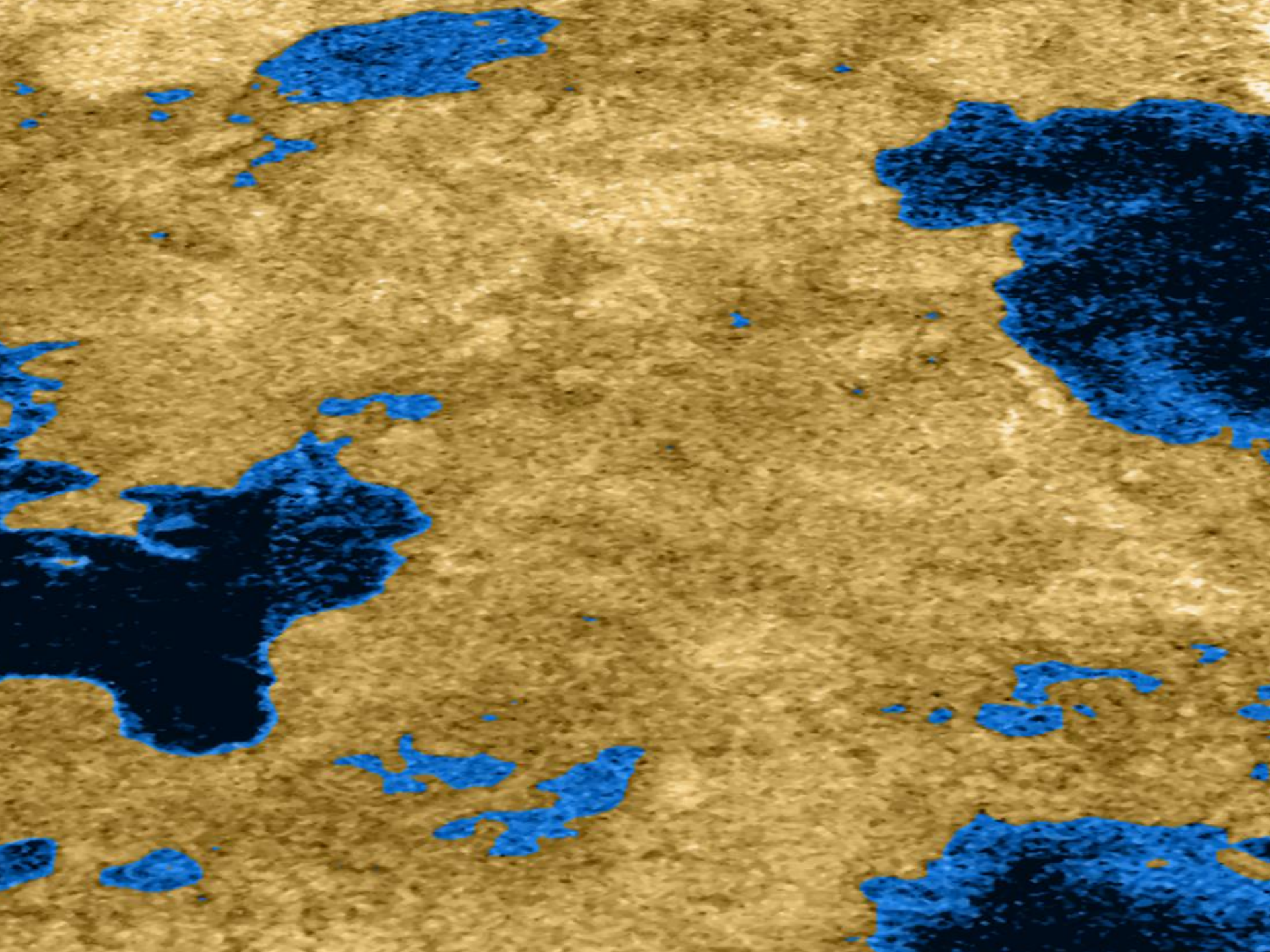
ijsmaan
europa
diam.
3100km

extremofielen

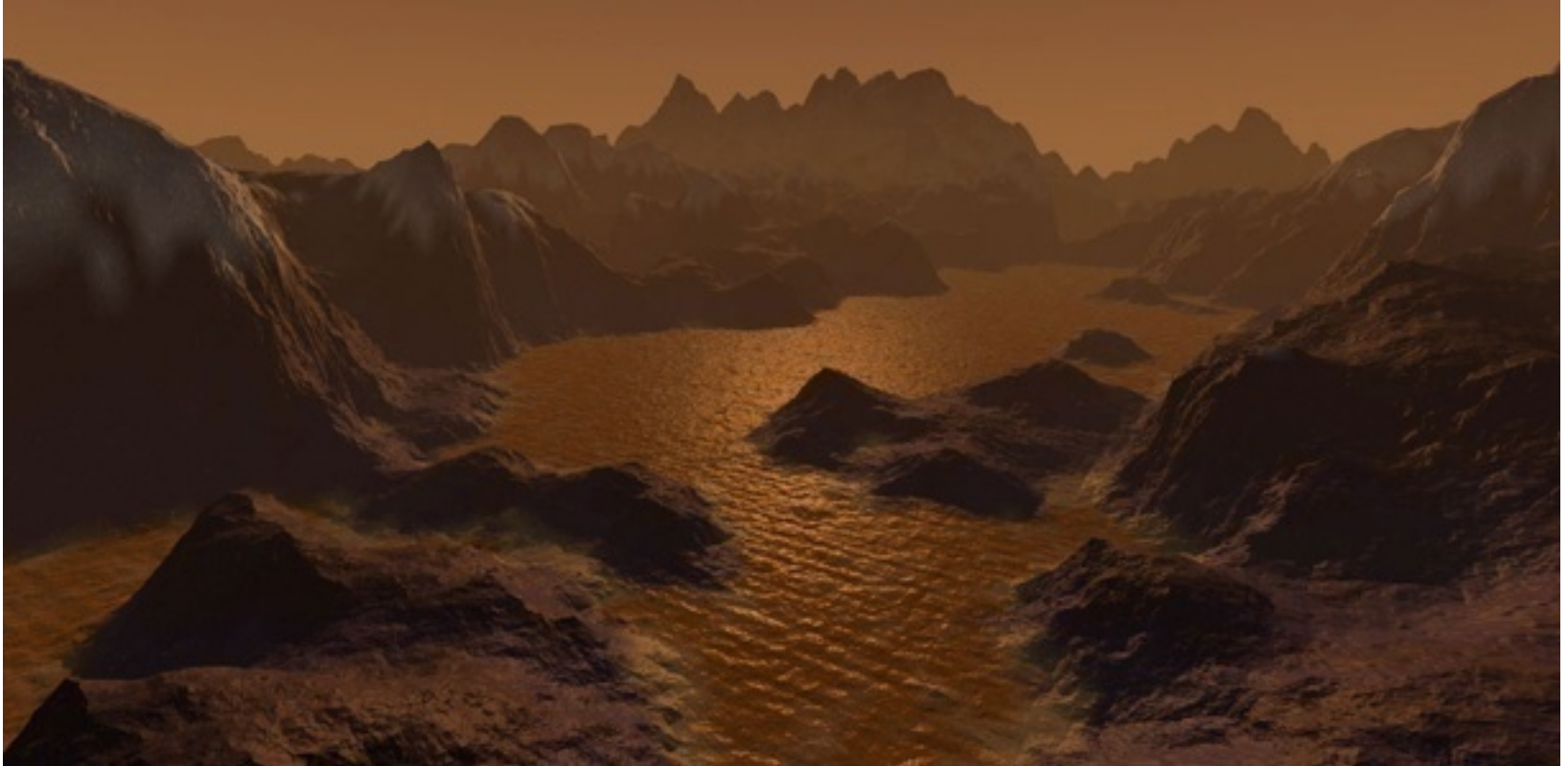
<http://web.uvic.ca/sciweb/pics/hydrothermal-vent.jpg>

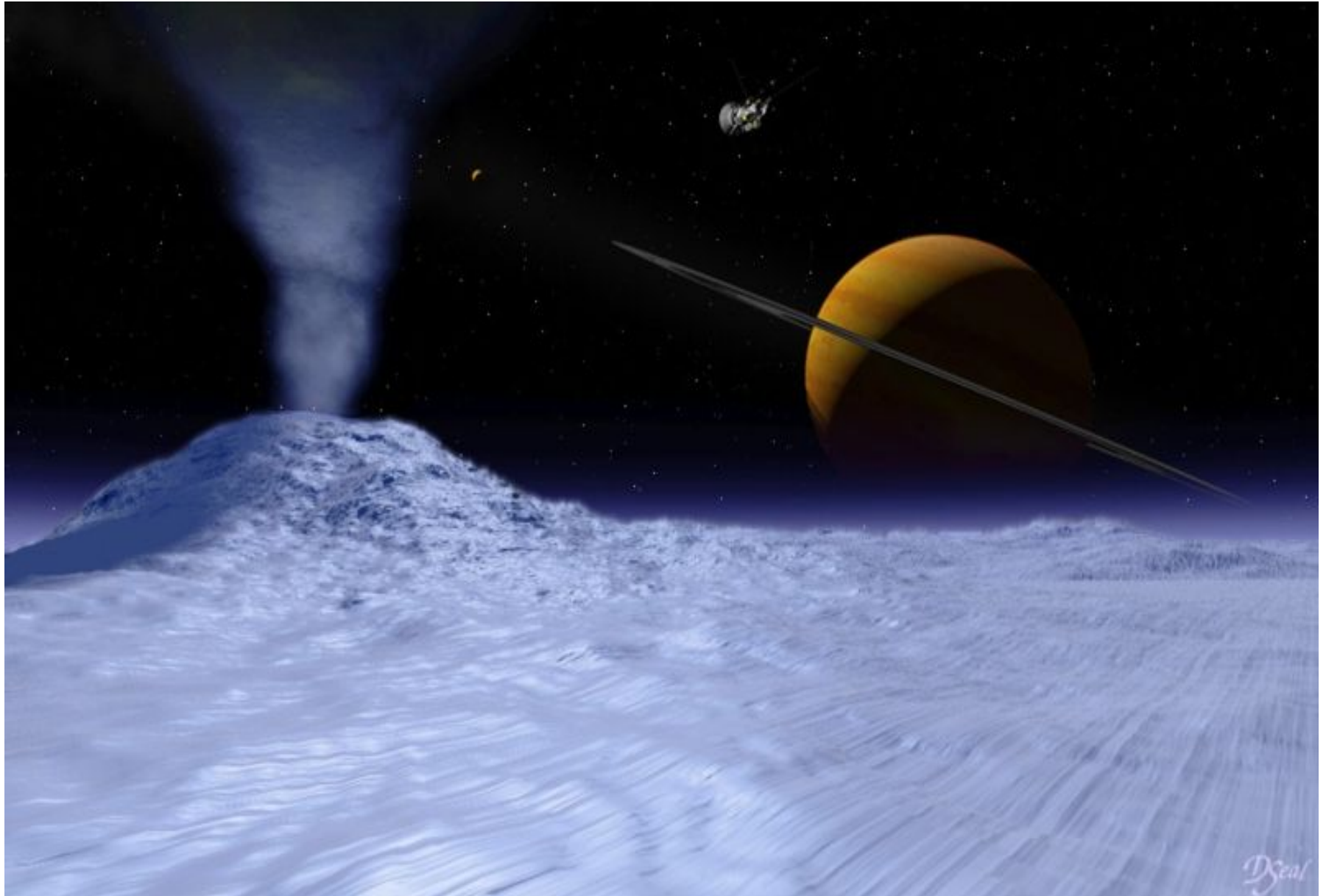
M

- Titan 1/7 g
- 1,5atm -190 C

Enceladus met waterfontijn

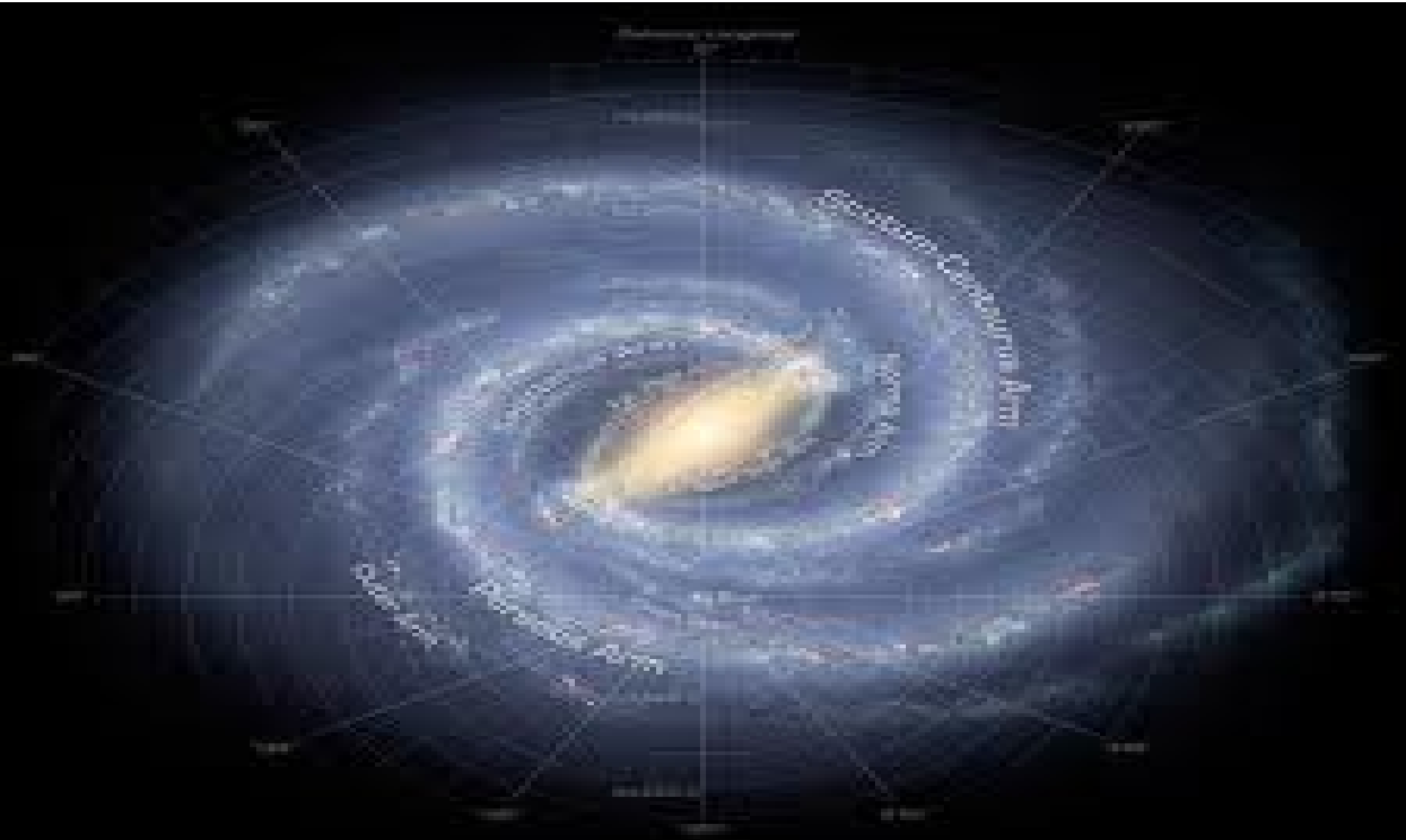

KOMEET KOHOUTEK

oortwolk

Onze melkweg

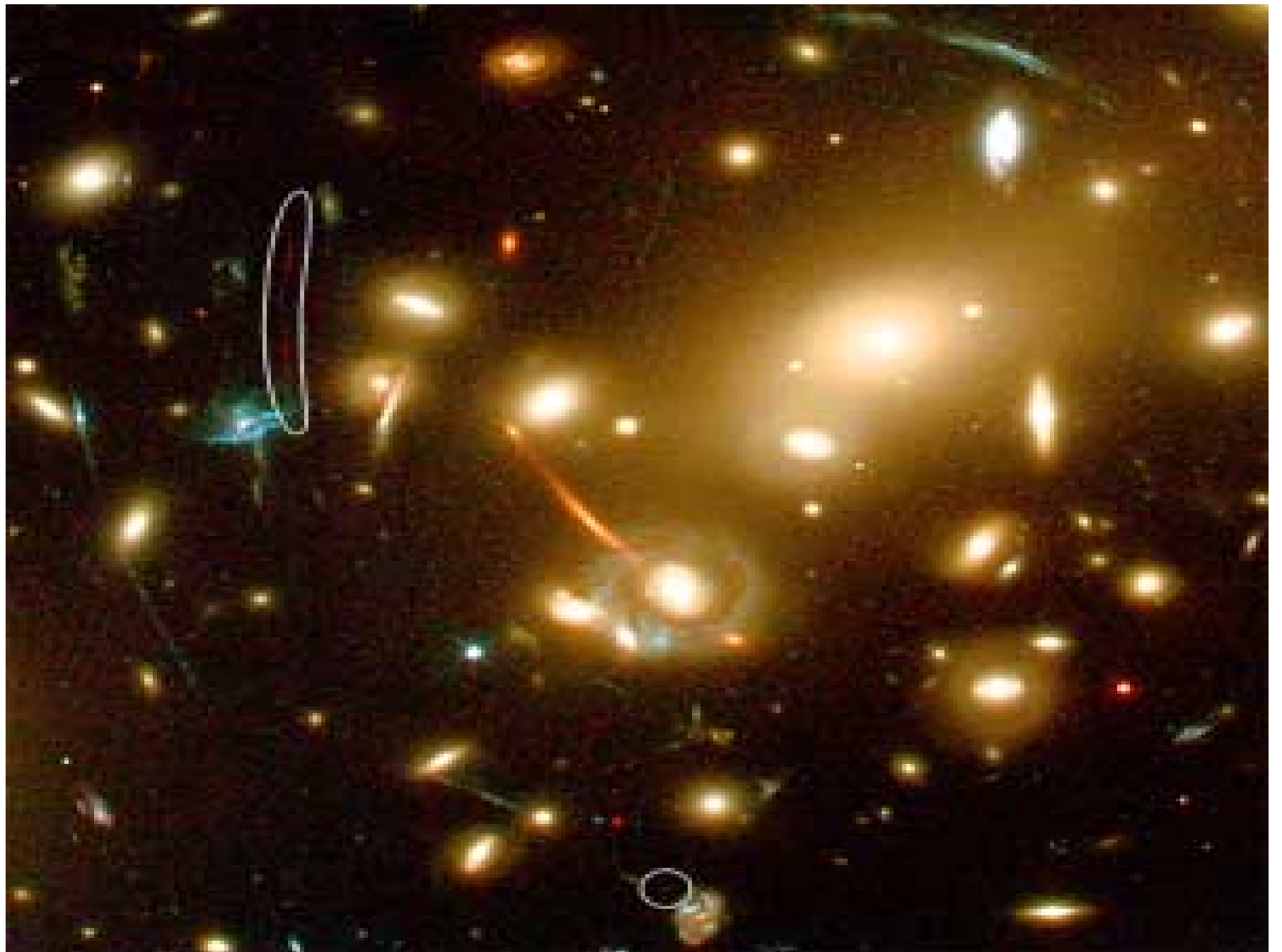

ANDROMEDA NEVEL

EEN BOTSING over 2/3 miljard
jaar met de buren

Schatting leefbare zones in onze melkweg met 200 miljard sterren

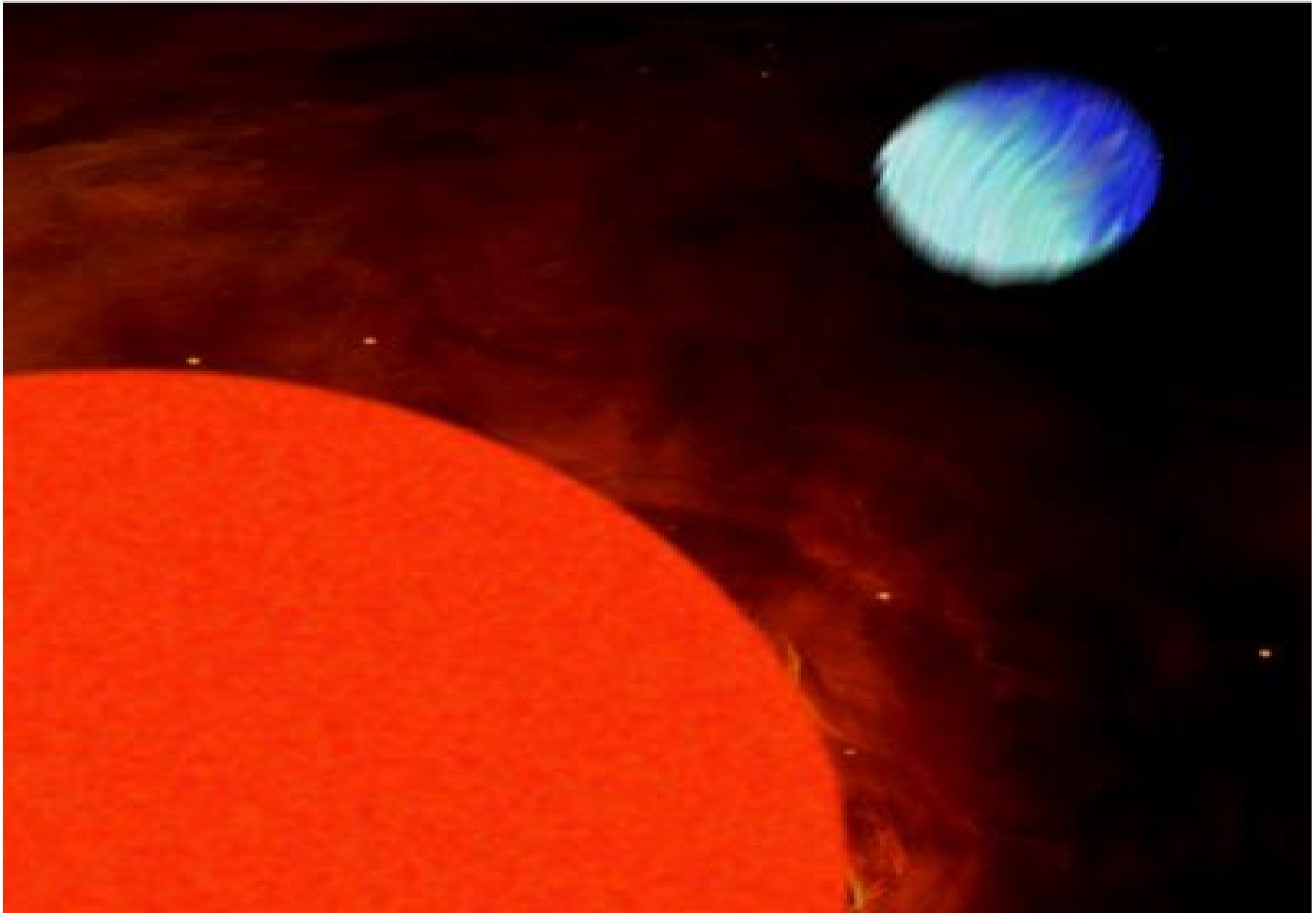
- Brede leefbare zones met extremofielen 1 miljard
- Leefbare zones voor complex leven 100 miljoen

Afhankelijk van de grootte (levensduur) van de ster en afstand tot de ster (goudklokjes zone)

Fig. 10.10
June 8, 1994 - 8:30am EST
Level 1000

exoplaneten

NRC 27/10/2019

ASTRONOMIE

Nabije ster heeft rotsachtige planeten waar een 'jaar' drie dagen duurt

Door onze medewerker
Eddy Echternach

AMSTERDAM. Rond een nabije ster cirkelen minstens drie rotsachtige planeten. Het gaat om de 'rode dwerg' GJ1061. Deze lichte, relatief koele ster staat onderaan de top 20 van meest nabije sterren. Hij is ongeveer 12 lichtjaar van ons verwijderd.

De ontdekking is gedaan door een internationaal onderzoeksteam onder leiding van Stefan Dreizler van de Georg-August-universiteit in Göttingen. In het kader van de zogeheten *Red Dots*-campagne hebben Dreizler en zijn collega's GJ1061 in 2018 onderzocht met het HARPS-instrument van de 3,6-meter telescoop van de Europese sterrenwacht op La Silla (Chili). Red Dots is een project waarbij specifiek wordt

geprobeerd om planeten op te sporen bij nabije rode dwergsterren.

Met HARPS kan worden vastgesteld of een ster kleine periodieke schommelbewegingen vertoont. Daarbij wordt gebruik gemaakt van het dopplereffect. Dit effect zorgt ervoor dat het licht van een ster een beetje blauwer wordt wanneer deze op ons af komt, en een beetje roder wanneer hij zich van ons verwijderd. Als rood- en blauwverschuiving elkaar regelmatig afwisselen, is dat een teken dat er een of meer planeten om de ster cirkelen.

De schommelbewegingen van GJ1061 wijzen erop dat er minstens drie planeten om de ster draaien. De binnenste van het stel, GJ1061 b, doet iets meer dan drie dagen over zo'n omloop. Anders gezegd: een 'jaar' duurt op deze planeet maar

Top 5 van nabije sterren met planeten

- 1 **Proxima Centauri**
Rode dwerg op 4,2 lichtjaar; 1 planeet
- 2 **Ster van Barnard**
Rode dwerg op 6 lichtjaar; 1 planeet
- 3 **Wolf 359**
Rode dwerg op 8 lichtjaar; 2 planeten
- 4 **Lalande 21185**
Rode dwerg op 8 lichtjaar; 1 planeet
- 5 **Epsilon Eridani**
Oranje dwerg ruim 10 lichtjaar; 2 planeten (onzeker)

ruim drie aardse dagen. De planeten c en d hebben omlooptijden van respectievelijk ongeveer 7 en 13 dagen.

Vergeleken met de planeten van ons eigen zonnestelsel zijn de 'rondetijden' van het drietal dus extreem kort. Dat komt doordat ze op kleine afstanden om hun moederster cirkelen. Zelfs de buitenste van de drie is maar 8 miljoen kilometer van de ster verwijderd. Het complete planetenstelsel zou dus moeilijk binnen de omloopbaan van Mercurius (de binnenste planeet van ons zonnestelsel) passen. De afstand zon-Mercurius is 58 miljoen kilometer.

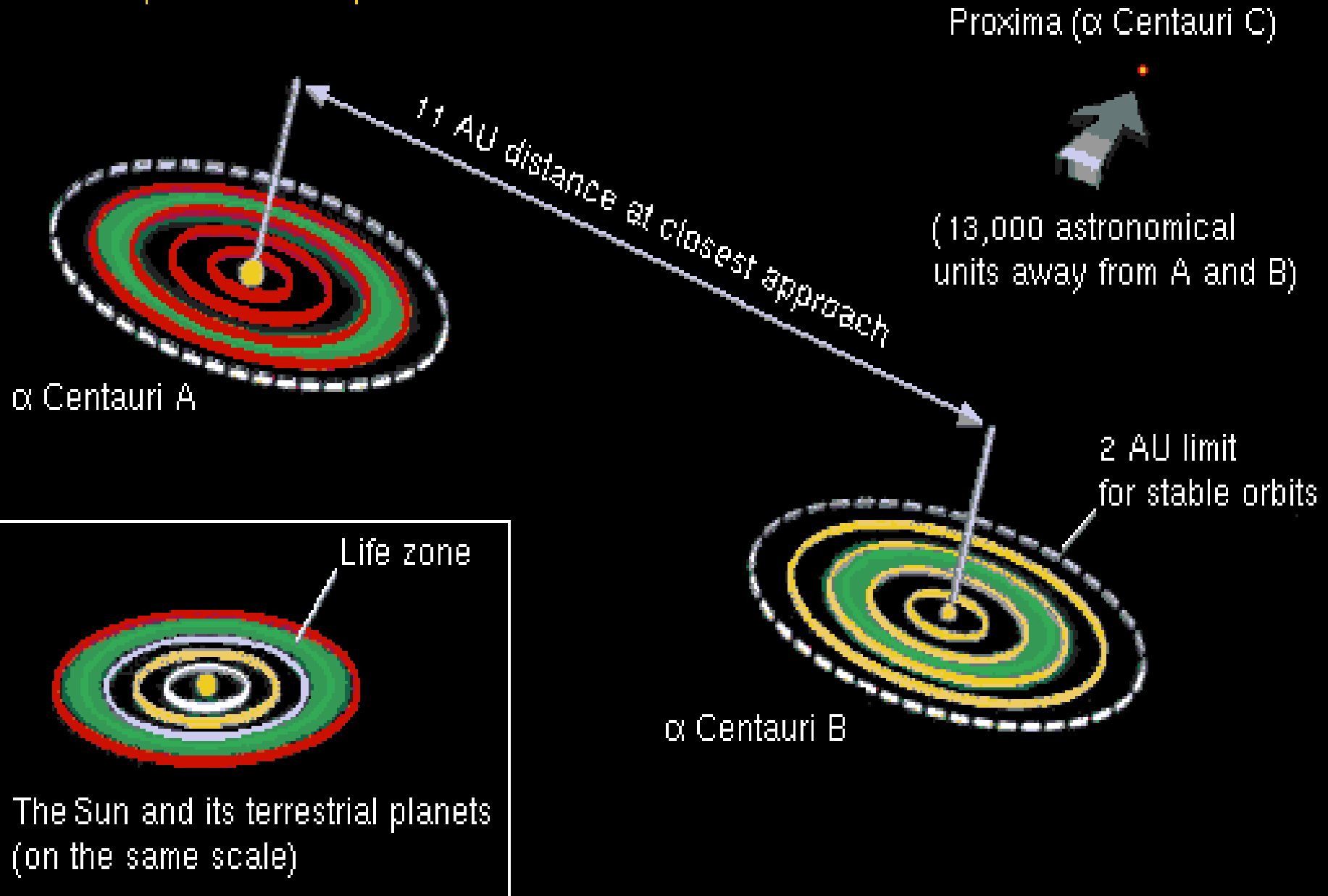
Toch zullen de temperaturen op de planeten van GJ1061 niet extreem hoog zijn. Hun ster straalt namelijk veel minder fel dan onze zon. Hierdoor ontvangt de buiten-

ste planeet, GJ1061 d, ongeveer net zoveel licht en warmte als onze aarde. Hoe de verdere omstandigheden op deze planeet zijn is echter onduidelijk. Wel kan een indicatie worden gegeven van zijn massa, die ruim vijftig procent groter is dan de aardmassa. De beide andere planeten laten vergelijkbare massa's zien. Daarmee vallen ze in de categorie 'superaardes'.

De nieuwe ontdekking brengt het aantal planetenstelsels binnen een afstand van 12 lichtjaar op elf. In verreweg de meeste gevallen gaat het daarbij om rode dwergsterren.

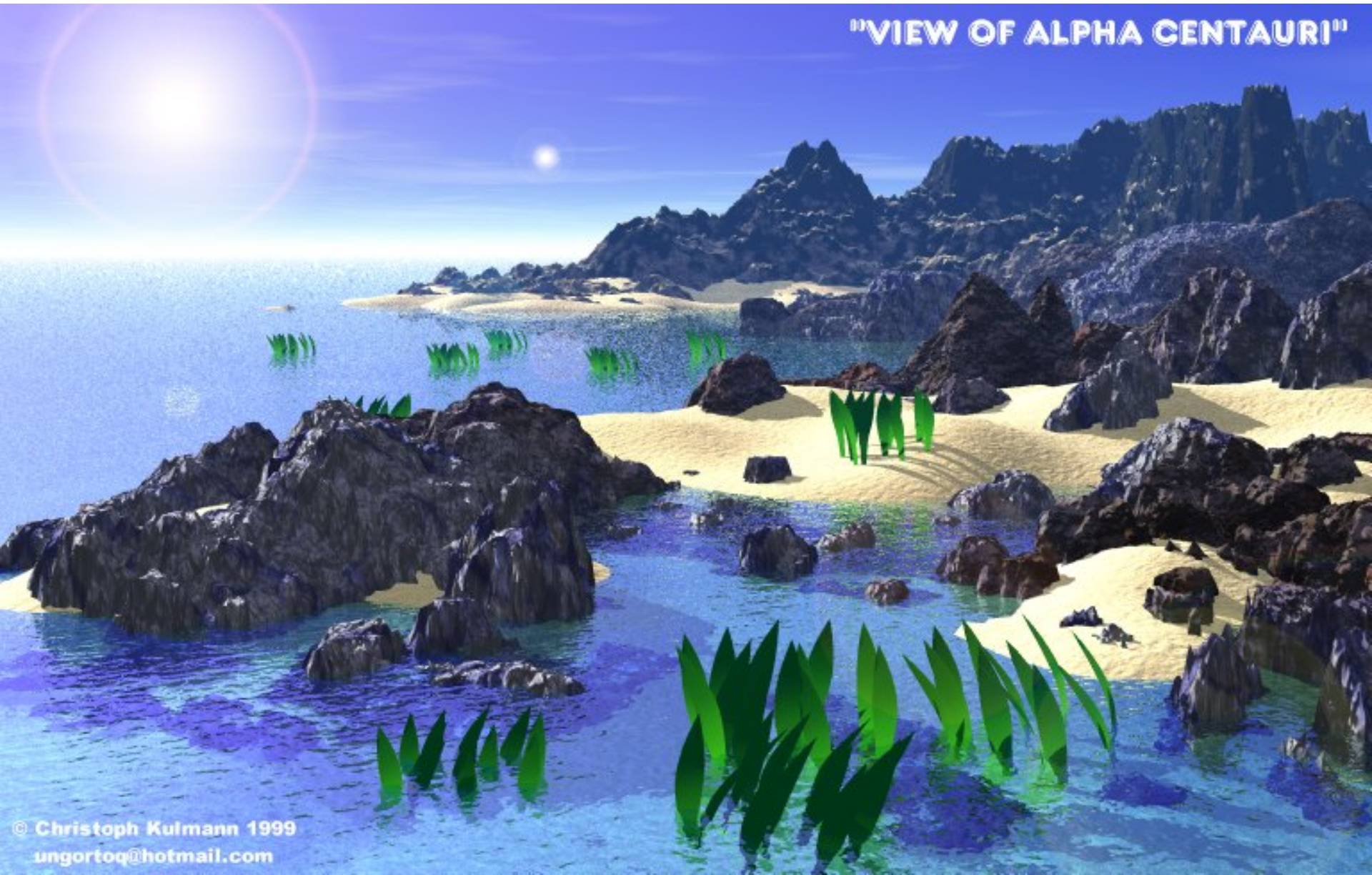
De resultaten van dit onderzoek zullen binnenkort verschijnen in het vaktijdschrift *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society*. Een 'voorproef' is al te vinden op de preprint-site arXiv.

Possible planets at Alpha Centauri

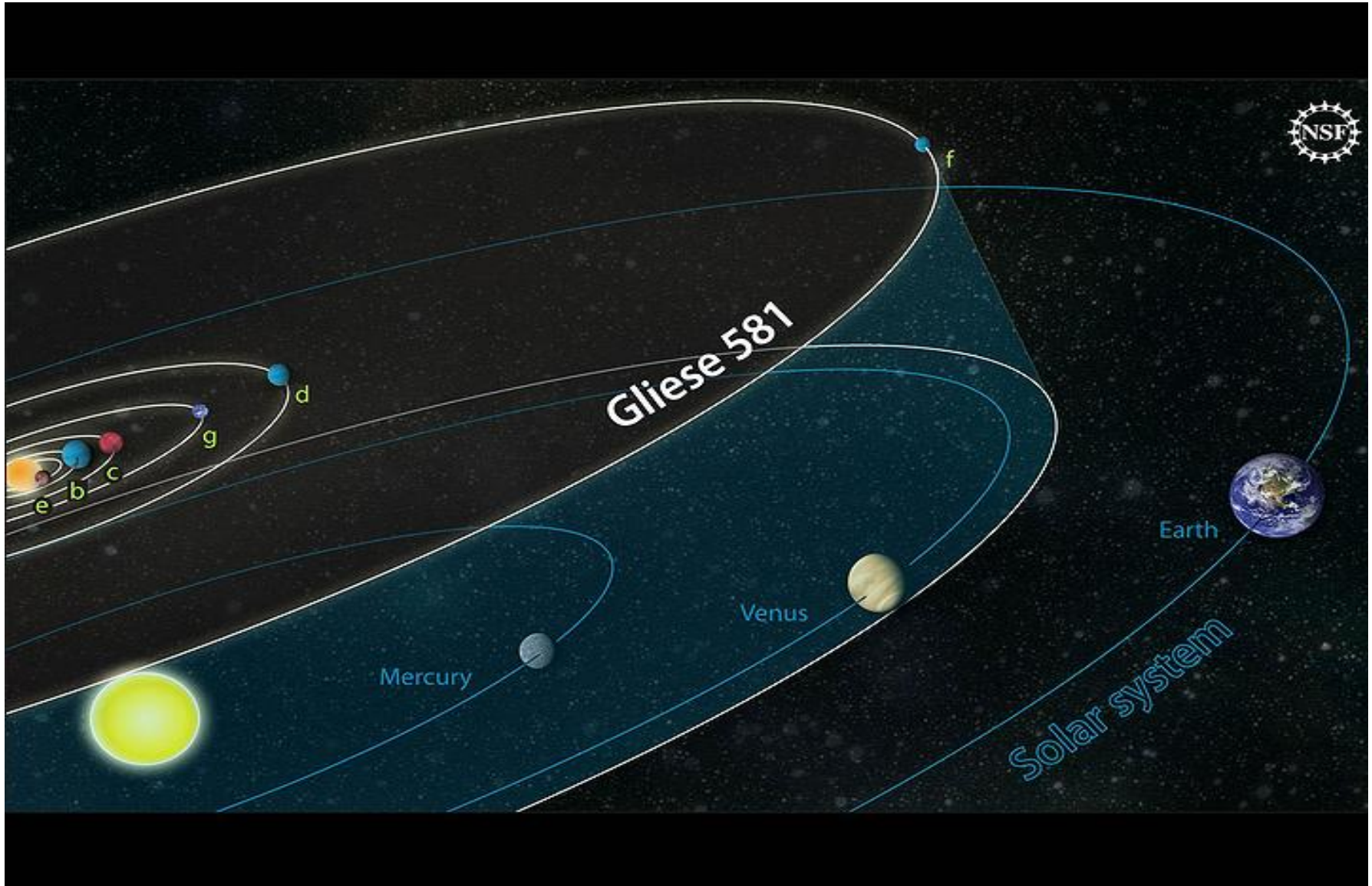

Planeet bij alfa centauri-b, met ac-a als kleine zon op de achtergrond

"VIEW OF ALPHA CENTAURI"

3-4x zwaarder dan de
aarde;jaar=37dgn;geen draaing

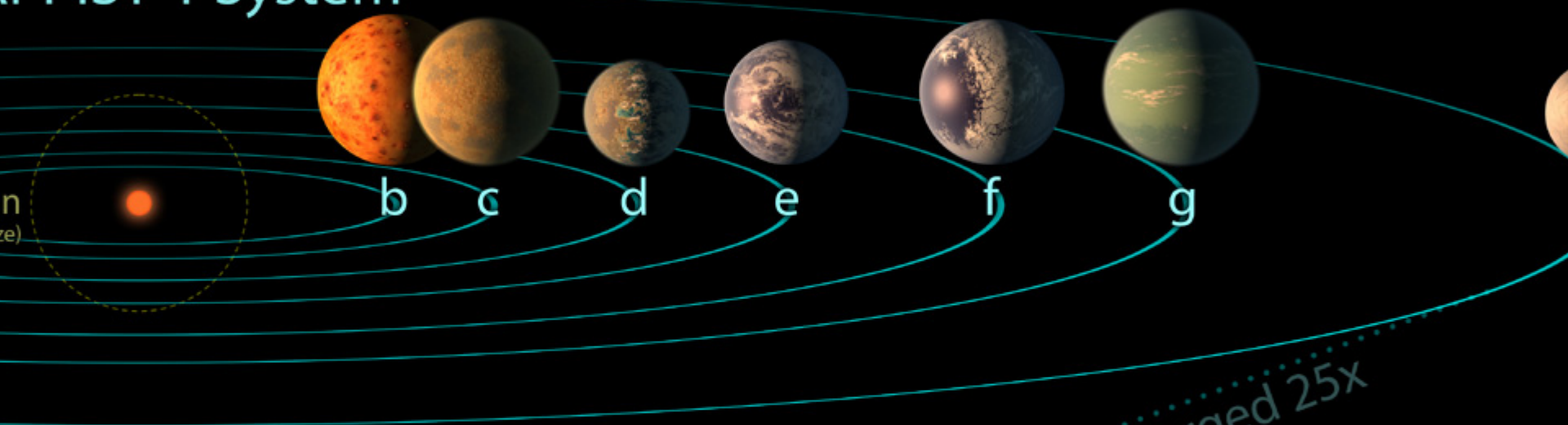

Kepler 22b 6600lj'; 2,4 aarde

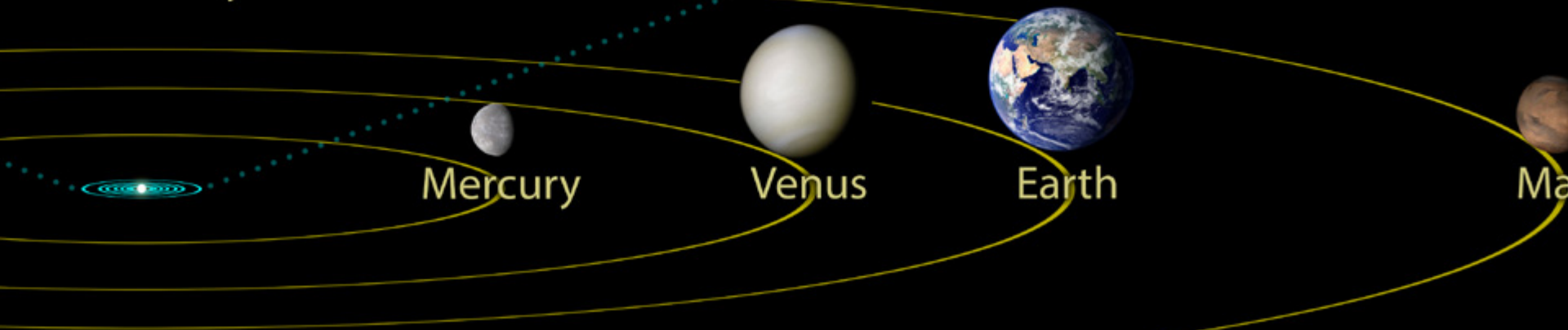

Kepler-90 System

Kepler-90 System vs. Our Solar System

Paardekopnevel (7000 lj)

DUBBELSTER

Identiteitskaart van het heelal (binnen de waarnemings horizon)

Sec	1000	1.000.000	1.000.000.000
	16 min.	12 dagen	32 jaar

– Diameter (zichtbaar):
ca. 27.4 miljard
lichtjaar

Leeftijd (=straal): ca.
13.7 miljard jaar
Aantal sterrenstelsels:
100 à 300 miljard

- Dimensies: 4
(1 tijdsachtige, 3
ruimte-achtigen)
- Krachten: 4

Gravitatie,
sterke wisselwerking,
zwakke wisselwerking,
elektromagnetisme

- Leven: ja

Leven is het instrument waarmee de
cosmos zichzelf begrijpt

Wat wij zien is een schaduw van de
werkelijkheid (Plato)

De natuur is alleen te beheersen als
wij haar gehoorzamen.

(Francis Bacon)

sec /mm	1000	1.000.000	1.000.000.000
	17 min.	12 dagen	32 jaar
	1 meter	1 km.	1000 km